

ДУЙНО ЭЛДЕРИНИН ЖОМОКТОРУ

2

кырг
А-87

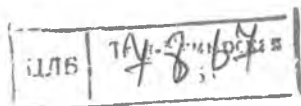
2018

ДУЙНО ЭЛДЕРИНИН ЖОМОКТОРУ

2

Буддизм Чыгышынын
элдеринин жомоктору

УДК 82/821-93

ББК 84.4/8

Д 87

Д 87 **Дүйнө элдеринин жомоктор:** Түз.: Сагынбекова Г.,
Исаева А.; котор.: Жусупова Н.; Сүр.: Жайчибеков Б.,
Касмамытова Ж.— Б.: ЖЧК «Кутаалам», 2017—128 б. сүр.

ISBN 978–9967–28–120–2

*Китепке буддизм чыгышынын элдеринин эң мыкты
турмуштук жомоктору кирди.*

Д 4804000000-16

УДК 82/821-93

ББК 84.4/8

ISBN 978–9967–28–120–2

© ЖЧК «Кутаалам», 2017

ДЫЙКАН МЕНЕН ПОМЕЩИК

Вьетнам жомогу

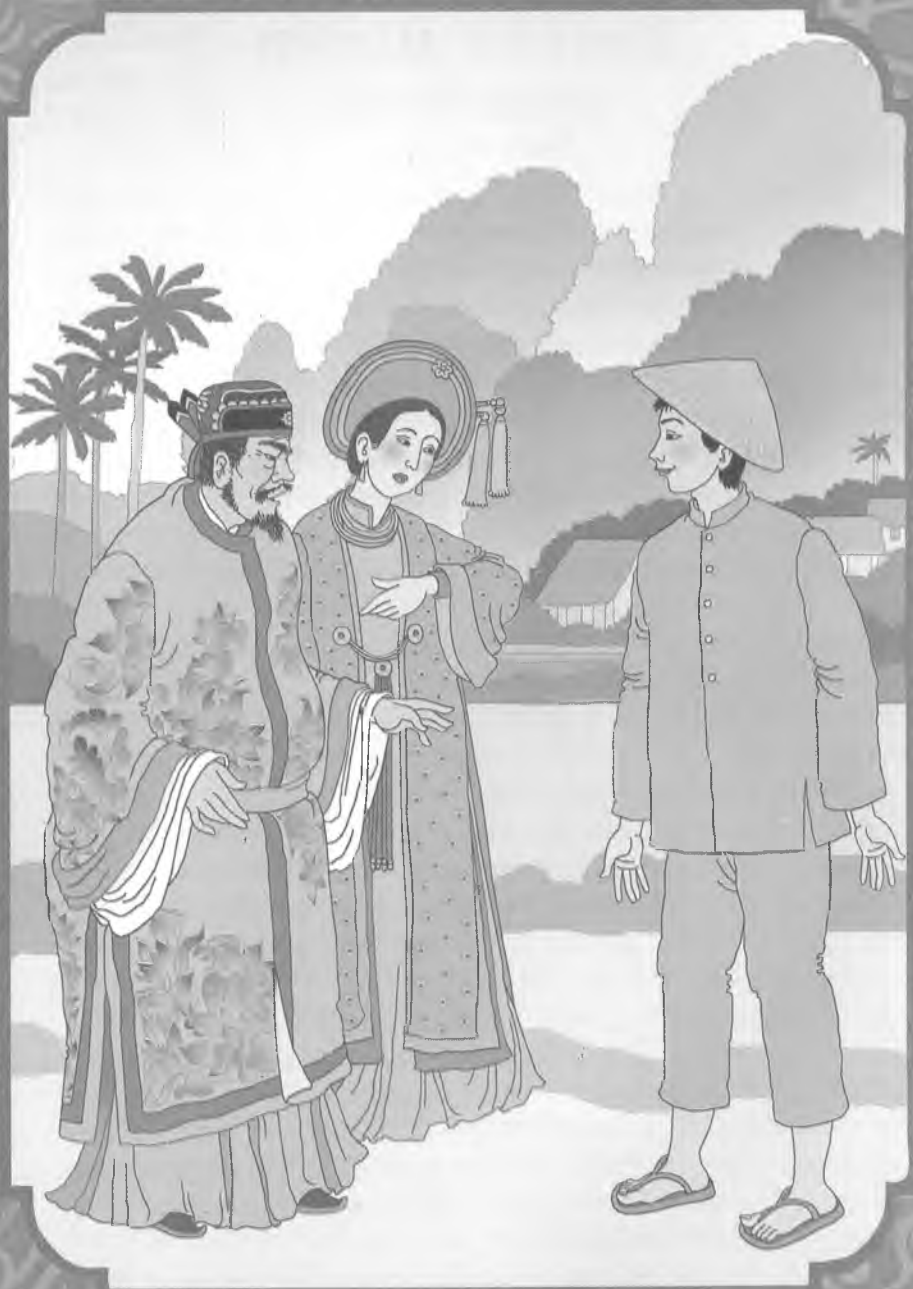
Анча чоң эмес тоолуу айылда качандыр бир ыра-
йымсыз помещик жашаган экен. Кичинекей эле күнөө-
сү үчүн ал дыйкандардын малын тартып алып, баш ий-
бегендерин өлүм жазасына тартчу экен. Баары аны жек
корчу, бирок жеңилдеп алыш үчүн сөз да айта алышчу
эмес, тымызын гана бири-бирине кысым жана таары-
нычтары тууралуу шыбырашып калышчу.

Ушул эле айылда Той аттуу жаш жигит жашаптыр.
Ал тоголок жетим экен, үйү да, мүлкү да жок. Бала ке-
зинде ал кыштактан кыштак түрө кыдырчу, анан кийин
туулган айылына келип, кожоюнга жалданып калган.

Той жакшы иштешчү, а мүнөзү болсо куунак эле, ага
жолуккандын баары, өз капасын унутуп, аны менен чо-
гуу кубанышчу. Жада калса чымчыктар да катуу сайрап,
бактар менен чөптөр дагы жашылыраак болуп калышчу
жанынан Той өтүп баратканда. Болгону катаал помещик
Ланг гана Тойду көрө алчу эмес. Жигит менен жолук-
канда анын жүзүнөн жылмаюу качып, маанайы бузулчу,
сүйлөй албай калчу. Көп жолу помещик Тойдун айласын
кетирейин деди, бирок эч нерсе кыла алган жок, антке-
ни жаш жигитте мүлкү дагы, туугандары дагы жок эле.
Ошондо ал өзүнүн иш башкаруучусу Ау Ре менен чогуу
жек көрүндү Тойду жер бетинен жок кылууну чечти.

Бир жолу Той токойдон каман кармап алат, аны
союп, кыштактын жашоочуларынын баарына арнап той
уюштурат. Ланг гана андан бир да кесим эт алган жок,
мыйзам боюнча табылганын мыкты үлүшүн помещик-
ке бериш керек болсо дагы. Ланг өз малайларын Тойду
алып келгенге жиберди.

Той болсо эч нерсе болбогонсуп, помещиктин ал-

дына келди да, ага өлүм жазасын кантип окуп бергенин тынч туруп укту. А помещик болсо, Тойдун жаны ал өлгөндөн кийин кайсы бир жырткыч жаныбарга кирип алып, андан өч алыш үчүн келбей тургандай кылуу үчүн эмне кылуу керек экенин ойлоно баштады. Башкаруучусу экөө көпкө талашып тартышты, бирок эч нерсе ойлоп таба алышкан жок. Анда Той, бурчта тынч отурган бойдон, үнүн чыгарды:

– Мырза Ланг, мени ак чүпөрөктөн мүшөк тигип, дарыяга ыргыткыла!

Помещикке кеңеш жакшы көрүндү, бирок ал тарткынчыктады:

– Балким, чүпөрөк жаныңды кармап кала албасачы? – деп сурады ал. – Жанды дайыма ак кагазды күйгүзүп кубалашат эмеспи?

– Андай болсо, – деп кошулду кепке Той, – кагаздан мүшөк жасагыла. Ал баары бир ак болот эмеспи.

Ланг макул болду. Ал Тойду кагаз мүшөккө отургузуп, дарыяга ыргытканга буйрук берди. Сууда кагаз дароо сууланып калды. Анан помещик душманымдан кутулдум деп кубанып жаткан маалда, Той мүшөктөн бошонуп, дарыянын агымы менен ылдый сүзүп кетти.

Жээкке чыгып, Той Лангга тиешелүү буйволдордун үйүрүн көрдү.

– Той, сен каякка – деп сурашты анын малчылары.

– Буйволдорумду издеп жатамын, – деп жооп берди Той. – Ээ, алар мында тура!

Малчылар талашып, буйволдор помещиктики деп далилдей башташты. Акыры баары Лангга сотко келген менен бүттү.

Той тирүү экенин жана бир үйүр буйволдорду алып келгенин көрүп, помещик коркконунан калтырап калды. Ал ооз ачканча эле, Той бат айта баштады:

– Суу падышасы мага ушул буйволдорду тартуу

кылды, а бул малчы-балдар айтышат, буйволдор сеники деп! Бул ишти акыйкаттык менен чечишиңизди суранамын!

Эки тарап тең көпкө талашып-тартышты да, акырында ишти чечүүгө мурунку муундар алтарына (сыйынуу төрү) жөнөштү. Той билгеи, помещик өзү эч качан буйволдорго жологон эмес, ошондуктан ал андан сурады:

– Эгерде буйволдор сиздики болсо, айтыңызчы, алардын тиши каягында: үстүңкү жаагындабы же астыңкы жаагындабы?

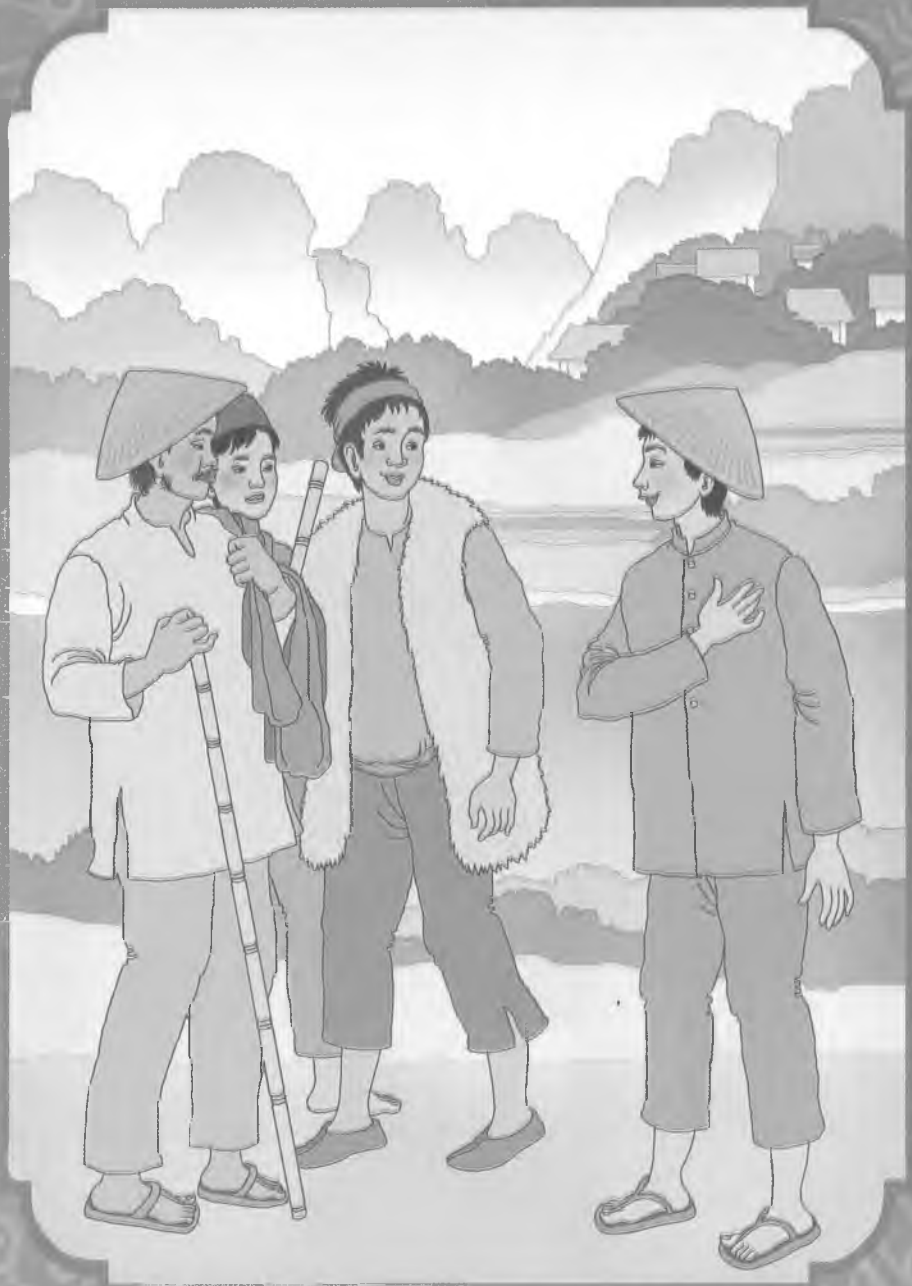
– Албетте, экөөндө тең! – дейт помещик. – Анан кандай болмок эле?

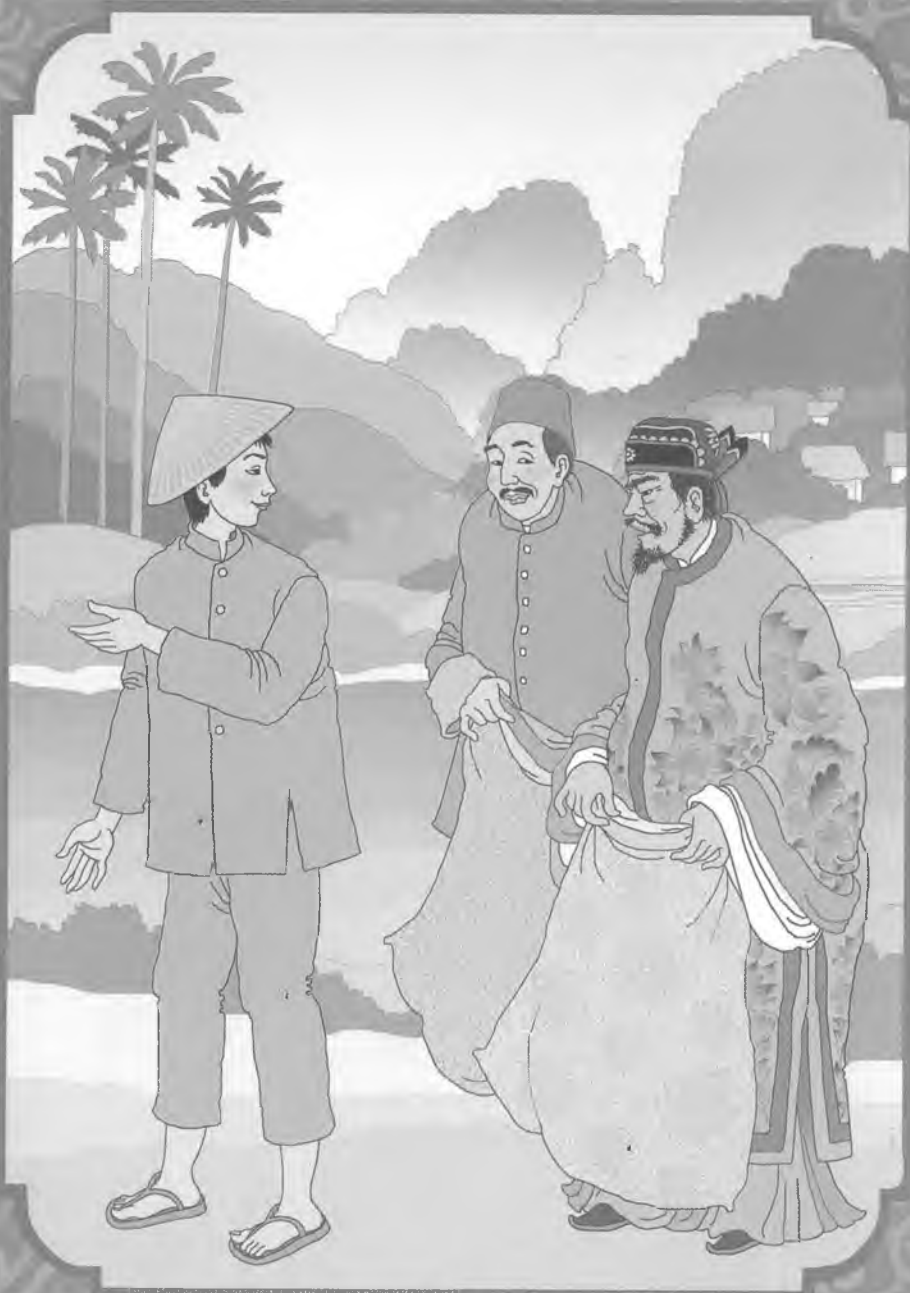
– Мага суу падышасы белек кылган буйволдордо тиштери ылдыйкы гана жаагында, – деп жарыялады Той. – Үстүңкүлөрүн сарай кароолчусу бул буйволдор башкалардан айырмаланып турсун деп жулуп берген. Өзүңүз текшерип көрүңүз!

Ланг текшерди, анан бүт үйүр Тойго тийди. Ыза болгон помещик андан сураштыра баштады:

– Сен кантип аман калдың, анан бир үйүр мал алып келдиң?

– Мени сууга ыргытышканда, мен түбүнө түштүм, – деп айта баштады Той, – араң дегенде суу падышасынын паланкинине (чүмбөттөлгөн замбил) түшпөй калдым, ал кызы менен өз жерлерин кыдырып жүрүптүр. Ал мени мүшөктөн чыгаргыла деп буйруду. Суу падышасынын кызы дароо мени сүйүп калды да, атасынан мени хан сарайга чакыр деп өтүндү. О, асман! Суу падышасы ушунчалык бай экен жана анда супсулуу кыздар бар экен! Ал мага кызыма үйлөн деп сунуштады, мен баш тарттым, анткени түбөлүк суу астында калып калбайын дедим. Ошондо падыша мага канча кааласам ошончо алтын жана күмүш ал деп айтты. Бирок мен

эч нерсе алган жокмун, - үйүмдө жада калса сандыгым да жок да, акча сактай турган. Анан кагаз мүшөктө көп деле алып кете албайсың да! Ал чүпөрөктөн болсо эмне! Анан суу падышасы мага буйволдордун үйүрүн берди да, коё берип жиберди.

– Акылың жок да сенин! – кыйкырып жиберди помещик – Мен баарын алып кетмекмин! Канбийкеге да үйлонмокмун да, үйүмдү акчага толтурмакмын!

– Анда жакшы, – сүйүнүп кетти Той, суу падышасы мени жана сиз менен башкаруучуну конокко келгиле деп чакырган. Ал жакта суу алдындагы кандыкта эркектер жетишпейт, а сиз менен башкаруучу тууралуу даңк алыска кеткен да, сиздер кайсы жерде болбосун каалап күткөн конокторсуңар.

Ыраазы болгон помещик Той менен эртең эле алар суу падышасына конокко бара турган болуп макулдашышты. Той помещиктин өзүнө парчадан, башкаруучуга – гүлдөр менен саймаланган материалдан мүшөк, ага болсо, мурункудай эле кагаздан мүшөк тигүүнү сунуштады.

– Мен өзүмө үч мүшөк кийип алам, акча салганга кереги тиет, – деп билдирди помещик, – башкаруучу экини кийсин.

Кийинки күнү таңда Лангдын үй-бүлөсү үчөөнү тең дарыя жээгине узатып келишти. Биринин артынан бирин мүшөктөрдү сууга салышты.

Помещик менен башкаруучусу дароо чөгүп кетишти. Той болсо алысыраак сүзүп барды да, бир нече күн күтүп, акырында кыштакка келди.

– Сиздин күйөөңүз, башкаруучу экөө абдан жыргап-куунап жатышат, – дейт ал Лангдын аялына. – Ар бири өзүнө бештен аял алышты. Ланг жерге кайтып келгиси келген жок жана мени анын бүт дүйнөсүн башкарганга жөнөттү, а сизге болсо мага күйөөгө чык-

сын деди! Ишенбесеңиз, ага өзүңүз барып келиңиз, сураңыз.

Аны угуп, Лангдын аялы кыжыры кайнап жана кызгангандыктан акылын жоготту. Ал дарыя жээгине чуркап жетип, мүшөккө кирип, сууга ыргыды. Анан анын өмүрү ушуну менен бүттү.

Ырайымсыз байдын мүлкү Тойго тийди, анан ал баарын кедейлерге бөлүштүрүп берди. Ошондон тартып анын кыштагындагы дыйкандар жыргап-куунап, жокчулукту билбей жашап калышыптыр.

КЕМПИР МЕНЕН КАРАПАЛАР

Индия жомогу

Бир кемпир жашаптыр. Ал бир жолу карапачыга барып, төрт карапа сатып алыптыр. Үйүнө кайтып келип, карапаларды текчеге коёт, өзү болсо кумурадан ун алып, нан бышыра баштайт. Кемпирдин ден соолугу начар эле, бүкүройүп басчу. Иштеген ага кыйын эле. Камыр жууруп жатып, ал өзүнүн ачуу тагдыры тууралуу ойлонот: «Менин бир уулум болсо, ал азыр буудайды оруп коёт эле да». Аны кемпир үнүн чыгарып айтты да, катуу үшкүрдү. Текчеде турган карапалар анын айтканын укту да, чайкалып, бирине бири урунуп, сүйлөшүп жатышкансыды. Кемпир болсо дагы катуу үшкүрдү. Анан баарынан катуу үн чыгарып жаткан бир карапа, андан дагы катуу чайкала баштады. Анан кемпир бир маалда угат:

– Энеке! Энеке! Мен талаага буудай оргону барамын! Кемпир караса – эч ким жок. Үн болсо кайра айтат:

– Энеке! Энеке! Мен талаага буудай оргону барайын!

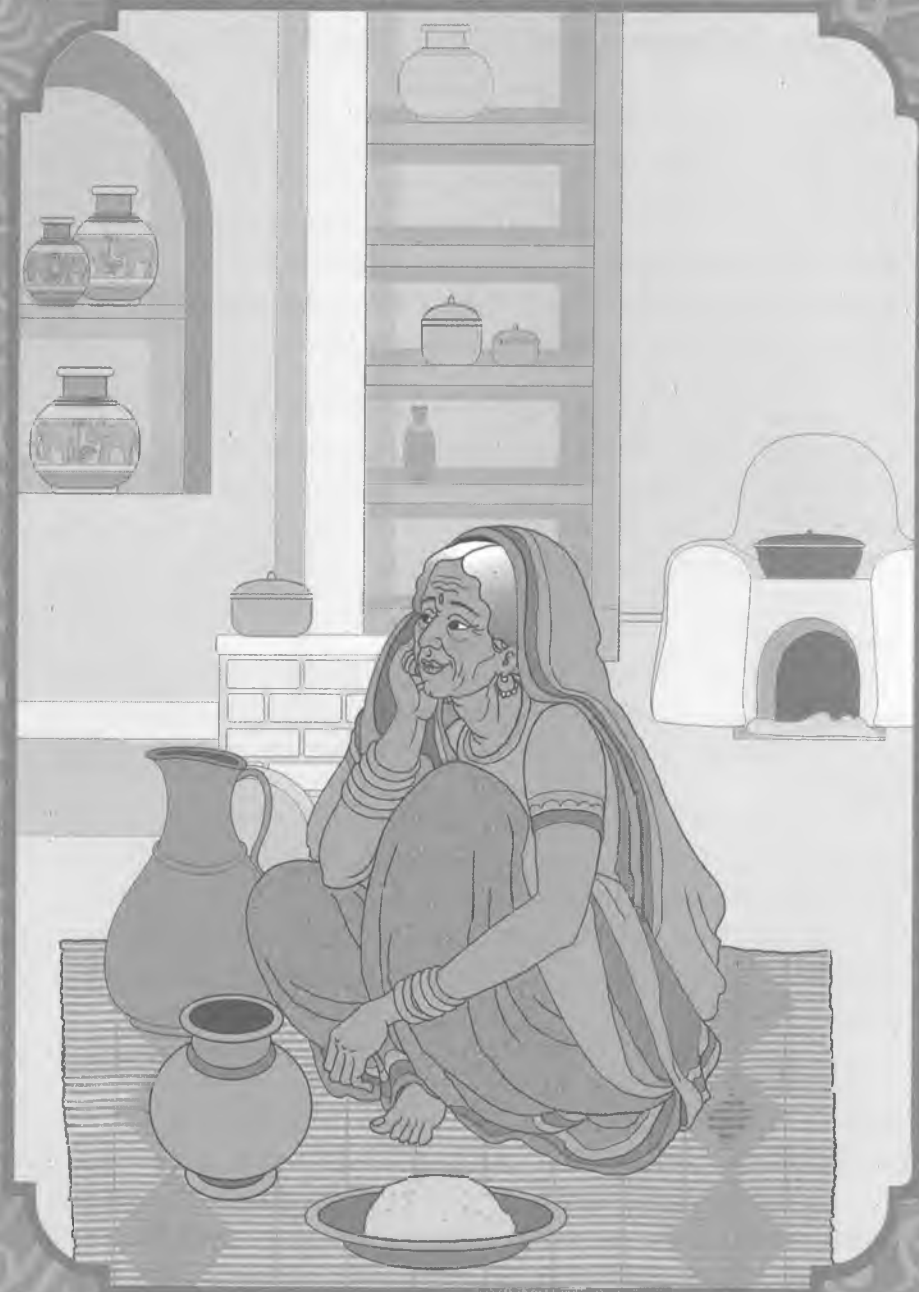
– Ким бул жерде? Ким айтып жатат? – деп таң калат кемпир. Карапа болсо текчеден секирип түшүп, томолонуп кемпирге жетет.

– Бул мен, энеке! Менмин! Кемпир карапаны көрдү, анан анын бардык бырыштары жылмаюудан жаркырап чыкты:

– Сен кантип буудай оро аласың, тентек? – дейт.

– Аны көрсүң, энеке. Мен бат эле бүтүрөм! – деп карапа секирип, жумаланып үйдөн чыкты. Ал айыл старостасынын үйүнө чейин тоголонуп жетти да, кыйкырды:

– Староста! Староста! Мени кызматкер кылып алчы, мен буудай оройун! Староста өзүнүн жымшыйган көздөрү менен карапага карады:

– Карасаң, өзү жерден көрүнбөйт, а кызматкер болуп иштегиси келет! – деп күлүмсүрөдү. Ал трубкасынан түтүн сорду да, түтүндү оозуна кармап туруп, анан карапага үйлөп, айтты:

– Кайдан буудай ормок элең. Аман-соондо кет бул жерден!

– А староста, көрөсүң менин кандай экенимди! Мага талааны көрсөт, буудай оро турган! Староста каткырды:

– Майда болсоң дагы, баатыр окшойсуң. Макул, сен айткандай болсун, талаага жөнө. Менде элүү бигх* буудай талаасы бар. Көрөлүчү, кандай ороор экенсиң. Карапа талаага тоголонуп жөнөдү. Бирок ал көздөн кайым болоору менен эле, кайра артка кайтып келди. Староста карады – буудай орулган, боолорго байланган, а боолор болсо кырманга үйүлүп коюлуптур. Ал таңданды:

– Мына сага кызык! Бул иш коп киши аткара турган иш эле, а бул жерде көз ачып-жумганча – баары даяр! Кайгы да, капа да жок! Анан староста карапага кайрылды:

– Досум, мага жакын келчи. Мен сенин ишиңе акы төлөйүн. Карапа секирда да айтты:

– Буудайды бастыр, ошондо мен сени менен эсептешкени келемин. Сараң староста кубанып кетти. Бул деген бекер нерсе да! Бир карапа буудай бир киши күнү бою жегенге да аз. «Мына мага аңкоо неме туш болуптур!» – деп ойлоду староста, өзү болсо амалдана баштады:

– Кантип? Бир карапа буудай талааны чаап койгонун үчүн элеби? Мейли анда, эмне кыла алмак элем сени менен! Бастыргандан кийин кел. Мен сага бир карапа буудай беремин. Карапа кетип калды. Буудайды

* бигх – жер аянтынын бирдиги; бир бигх 0,25 гектарга барабар.

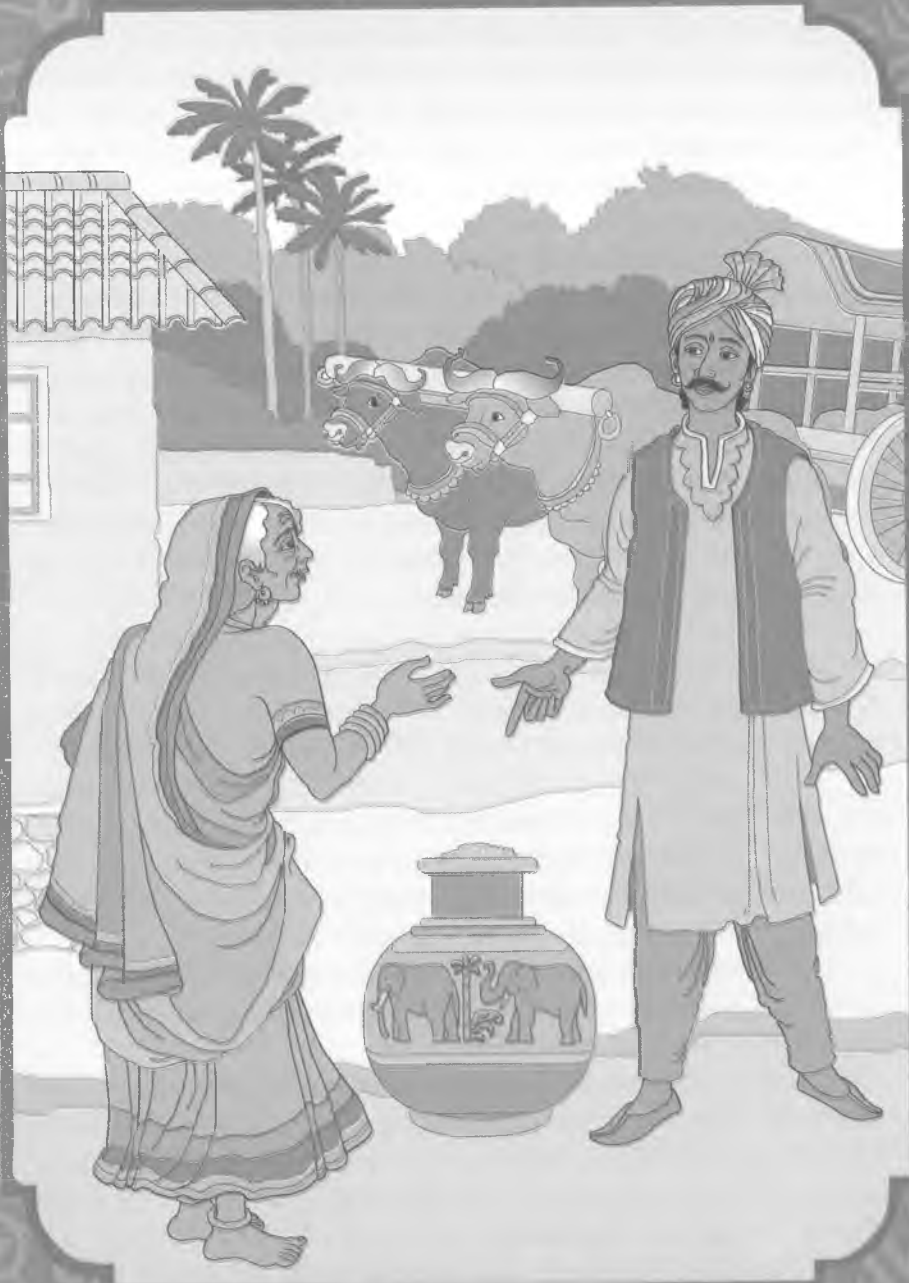
бастырган убак да келди. Буудайды бастырып, сапырып да коюшту. Староста карапа ага качан келет деп күтүп калды. Караса – ал тоголонуп келе жатат. Тоголонуп келип, айтат:

– Староста, староста! Мага буудай сал! Староста буудайды карапага сала баштады. Салып жатат – салып жатат, жогору чыгара албайт. Дагы бир аз салды, карады – карапа кандай бош болсо, ошондой эле калды. Анда староста чоң сузгучту алды да, кампадан буудайды батыраак суза баштады. Бир саат, эки, үч саат өттү: староста буудайды карапага салып жатат, ал болсо али бопбош! Кампадагы буудайдын баарын салууга туура келди, карапа бир аз толсун үчүн. Староста демиге баштады, тери куюлуп жатты. Сараңдыктан жана каарданганынан түсү да бузулду: кипкичинекей карапа, анын буудайынын баарын батырып алды: бул жерде сыйкыры жок болгон жок окшойт! Старостага өз буудайы менен кош айтууга кыйын, бирок унчукпайт, оозун да ачпайт. Айтканда эмне пайда? Өзү убада берген да! Анан ошол жерден бир дыйкан өтүп бара жаткан. Карапа аны чакырды:

– Тууганым, мени үйгө жеткирип койчу! Мен сага толугу менен буудай берип төлөп беремин. Дыйкан карапаны арабага салды да, кете берди. Качан кемпирдин үйүнө жакындаганда, карапа кыйкырды:

– Энеке! Энеке! Ачкын! Мен буудай алып келдим! Кемпир эшикти ачты: анын алдында толтура буудай салынган карапа турат. Ал эч нерсе айтып үлгүргөн жок, караса – бардык кумараларда, карапаларда, аш бөлмөдө, жада калса короодо дагы – бардык жерде буудай толуп калыптыр. Кубанганынан кемпир тамак аса баштады. Нан бышырып жатты да, байкоосуздан колун күйгүзүп алды. Аны көргөн карапа, чайкалып кетти:

– Болду, энеке, бардык ишти өзүң кыла бергениң

жетишет. Эми эс алгын. Мен барып келинчек карап келейин. Үйлөнөм, анан келиниң сага жардам берет. Ошону айтып карапа келинчек издеп жөнөдү. Жолдо тоголонуп бара жатат, секирип коёт. Анан көрдү – элдер отурушат, эс алып жатышат. «Балким, үйлөнүү тоюнан кайтып келе жатышса керек», – деп биле койду карапа.

Ошондо күйөө бала четке чыгып, бир нерсени издей баштады. Карапа ойлоп тапты да, күйөө балага жакын келип, толтура суу менен болуп калды. Аны көрдү да күйөө бала, кармап калды. Бирок анын колу тиери менен эле – катуу жабышып калды. Күйөө бала аны чыгарганга канча аракет кылбасын, эч пайда болгон жок. А карапа айтат: – Мен сураган нерсени бер, ошондой коё берем! Күйөө бала коркуп кетти, макул болууну чечти.

– Сага эмне керек? Айткын! – дейт

– Мага келинчегинди бер!

Коркоок күйөө бала андан дагы коркуп кетти.

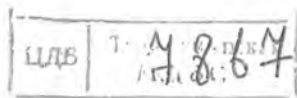
– Макул – дейт. – Жүрү, менин келинчегимди ал. Күйөө болгон жигит келинчегин карапага берди, анан карапа кайра артка кетти. Өз үйүнө келип, кыйкырды:

– Энеке, тезирээк ач! Сенин карапаң келинчек алып келди! Кемпир эшикти ачты, караса – чын эле, карапа турат, анын артында келинчегин турат. Аны кемпир үйүнө киргизди. Анан алар көңүлдүү жана бактылуу жашай башташты. Бир жолу карапа айтат:

– Энеке, сен карып калдың. Сага кургак нан жеген кыйын. Сен үчүн мен буйвол таап келейин, ал бизге сүт берип турсун.

Анан, карапа старостанын үйүн көздөй тоголонуп жөнөдү. Жакшы буйволду тандап алып, анын желинине жабышты. Буйвол секирип, буту менен койгулай баштады, бирок карападан кутула алган жок. Байлоосун үзүп, чуркап жөнөдү. Чуркады, чуркады, анан туптуура карапанын үйүнүн жанына токтоду – ага ушундай бакыт

келип тийсе керек. Карапа кыйкырды: – Энеке, энеке, тезирээк ач, мен буйвол алып келдим! Кемпир эшикти ачты. Буйволду болсо айдап киришип, байлап коюшту. Алар чогуу бактылуу болуп, тынчтык жана сүйүү менен жашай башташты. Буйвол сүт берет, келини үй оокатын кылат, ал эми кемпир болсо өз ырахатына жашай берди. Карапа үйдө баары болушу үчүн кам көрчү. Кемпир карапа кантип секирип жатканын карап кубанчу, ага анын өз баласы жөрмөлөп бараткандай көрүнчү. Келини айрым учурда, кемпир кандай бактылуу болуп жатканын көрүп күлүп калчу. Карапа болсо күндүз карапа бойдон калып, түн ичинде адамга айланчу. Башка үч карапа текчеден булардын баарына карап, алардын бактысына кубанып жаткансып, бирин-бирине урунулуш калышчу. Ал эми шамал согуп калганда, карапалардан балдардын балдыраганына окшош үндөр чыгып калчу.

МАХИЛАРОПЬЯДАН ЧЫККАН ТОКҮҮЧҮ

Индия жомогу

Индиянын түштүгүндө, Махиларопья шаарында, Сагарадатта деп аталган токуучу жашачу. Ал абдан кооз килемдерди токуй алчу, бирок аларды өтө жай жасачу – жылына бир килемден – ошондуктан абдан аз акча тапчу экен. Бир жолу, Сагарадатта эң кооз килемди токуп бүтүргөнү калганда, анын станогу сынып калат. Ал жакыр болчу, ошондуктан тагдырына көп нааразы боло бербей, балтаны колго алып, жаңы станок үчүн бекемирээк жыгач издеп жөнөдү. Ал акырында деңиз жээгинде өскөн бийик шамшат (катуу оор жыгач) багын көргөнгө чейин, көп бактарды карап чыкты.

– Мага дал ушундай бак керек! – деп кубанды токуучу. Бирок Сагарадатта балтаны көтөргөнчө эле, кулагы чалып калды:

– Бул бакты аяп койчу, досум!

– Ким мени менен сүйлөшүп жатат? – деп таң калат токуучу.

– Бул мен, токөй сыйкырчысы. Шамшат багы – менин үйүм. Эмнеге аны жыгып алгың келет? Сагарадатта абдан коркуп кетти, бирок, сынган станогу жөнүндө эстеп, сыйкырчыга айтты:

– Эгерде мен жаңы станок үчүн жакшы бак таппасам, мен килемди бүтүрө албай калам да, сата албай калам. Анда менин үй-бүлөм ачка отуруп калат. Сен кетчи башка жакка, мен бул шамшатты кыйып алайын.

– Жок, бул бакка тийбе! Мага бул жерде абдан жатат! Шамал деңизден түз бул жакка согот, ошондуктан эң ысык күнү дагы мен салкындап отурам. Андан көрө менден каалаганыңды сура, мен аны аткарып берейин, – деп сунуш кылат сыйкырчы. Сагарадатта ойлонуп турду да,

айтты, адегенде аялы менен кеңешким келет деп. Жолдо келе жатып токуучу тааныш чачтарачын жолуктурду.

– Каякка шашып баратасың, досум? – деп сурайт андан чачтарач.

– Ах, мени кармабачы! Мен токой сыйкырчысын жеңдим. Аялыма бара жатам, андан эмне сурашты кеңешкени.

– О, андай болсо, андан падышалык сура! Ошондо сен падыша болосуң, а мен сенин кеңешчин болумун, анан биз бул турмуштун жакшы нерселерин корүп жыргайбыз.

– Балким, сеники туурадыр, – деп жооп берет токуучу, – бирок баары бир мен аны менен барып кеңешип келейинчи, – ушуну айтып Сагарадатта үйүн көздөй шашты.

– Ардактуум, биз эмне сурасак сыйкырчыдан? – деп сурады Сагарадатта аялынан. – Менин чачтарач досум айтат: «Падышалык сура» деп.

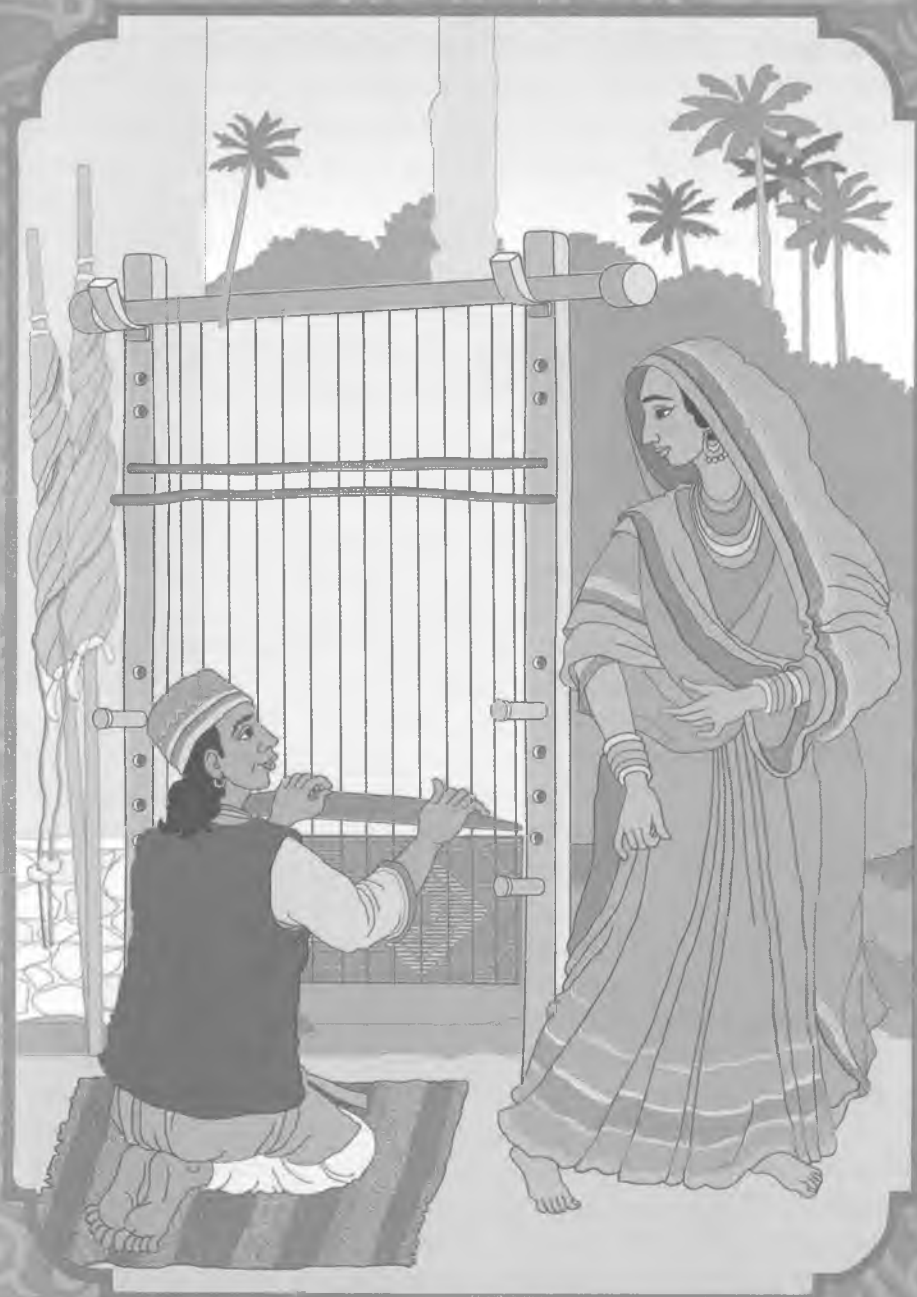
– Чачтарачың эмне анча акылсыз! Аны укпа! Сен эмне билбейсиңби, падышада чыныгы дос жок, анын турмушу азапка малынып тураарын? Анткени аны кошомат жана чыккынчылык курчап турат эмеспи. Андай жашоодо кубаныч жок да!

– Сен жакшы айттың, аялым менин. Бирок мен андан эмне сурашым керек?

– Сен турмушта эмнени эң көп жакшы көрөсүң, менден дагы? Килеминде оймо-чийме салганды, туурабы?

– Ооба, ооба, сеники чын, менин ардактуум!

– Баары сенин килеминди макташат жана сенин килеминди кубанып сатып алышат. Бирок жылына бир килемден ашык токуй албайсың. Ошондуктан биз аябай кедейбиз. Андыктан сыйкырчыдан сен канчаны кааласаң, ошончону жасай турган станок сура, анан сен анда өтө кооз оюуларды салат элең да. Сагарадатта аялы ме-

нен макул болот да, токой сыйкырчысынын үйү бар деңиз жакка жөнөйт. Бирок Сагарадатта улам нарылаган сайын, анын жүрөгүндө ушунчалык оор боло баштайт. «Кана эми, токой сыйкырчысы мага укмуштуу станокту берет, – деп ойлойт ал. – Станок токуп да, оюу дагы салат, а мага эмне калат? Килем сатып, акча чогултканбы?». Анан ага ушунчалык жаман болду дейсин, токой сыйкырчысына келгенде, Сагарадатта айтты:

– Сенден мага эч нерсенин кереги жок! Бул бакты кыйып алганга уруксат бербесең, менин эски станогумду ондогонго жардам бер.

– Сен айткандай болсун, – деп жооп берет сыйкырчы. – Сенин отүнүчүндү аткарамын. Сагарадатта үйүнө кайтаары менен эле дароо өз станогуна чуркады. Станок толук оң бойдон турган экен. Сагарадатта токуй баштап, дүйнөдөгүнүн баарын унутуп калды. Ага аялы кантип келгенин, анын үйүнө чачтараач кантип киргенин да уккан жок. Ишин бүтүрүп, Сагарадатта көпкө чейин жаңы килемине карап турду да, анан бир маалда күлүп, кыйкырып жиберди:

– Ким түшүнсүн, эми мен канчалык бактылуу экенимди! Мен падыша боло алмакмын – анда менде байлык, көптөгөн кыңк этпеген кулдарым жана кошоматчыларым болмок, бирок бир да досум болмок эмес. Токой сыйкырчысы мени бай кыла алмак, бирок анда мен өз байлыгымды жоготуп алуу коркунучунан улам тынчтыгымды жоготмокмун. Кимдин бактысы меникине тең келсин, минтип менин килемдеримдин оюуларын көргөндө жана менин ишимди мактап жатканын укканда! Токуучу Сагарадатта көп жыл жашады. Ал байлык тапкан жок, бирок анын искусствосу тууралуу даңк бүт өлкөгө тарады, жана анын өлүмүнөн кийин дагы элде Махиларопьядан чыккан токуучу кандай кооз килемдерди жасай ала тургандыгы тууралуу эстеп жүрүштү.

КАЙРЫМДҮҮ КЕЛИН

Кытай жомогу

Жарык дүйнөдө Лао Линь-му деген аты бар адам жашаптыр. Анын уулу жана үч кызы болуптур. Кыздары сулуу экен, кудайлар сыяктуу, жана абдан чечен болушчу экен: ушунусу менен атасы кошуналарынын алдында абдан мактанчу экен.

– Менин кыздарым сүйлөй баштаса эле, аларга да-роо бактардагы көгүчкөндүн баары учуп келишет, – деп айтчу ал. Чечен кыздар жөнүндө аңыр кеп тегерекке алыс тарап кетиптир, ага атасынын жүрөгү кубанчу экен. Бир нече жыл өтөт. Кыздары турмушка чыгат, баласы дагы үйлөнөт. Лао-Линь-мунун келини абдан жөнөкөй жана эмгекчил экен. Үй жана короо да дайыма таза жыйналуу болот. Ал абдан жакшы токуйт экен, сайма саят экен, талаада да иштөө колунан келет. Анын колунан баары келчү экен. Күйөөсү экөө тынч жашашчу жана бирин бири сүйүшчү, кайын атасын ал абдан сыйлачу, жана аны айылда баардыгы жакшы келин деп аташчу. Бирок Лао Линь-му аны кыздары сыяктуу кооз сүйлөй албайт деп жаман көрчү. Жаңы жылдын алдында Лао Линь-му жыл бою иштеп тапкан бир нече лан (салмак ченеми) күмүшүн колуна алып, копкө карап турду. Ал бул акчага өзү үчүн жаңы кийим сатып алгандан аянды. Үйүндө өтө көп эмгектенген келини үчүн дагы жаңы кийим сатып алганды каалаган жок. Ал бул акчаларды өзүнүн кыздарына белекке бергиси келди. Бирок акчасы аз эле болчу, аны үчкө бөлүш керек эле, бир да кызын таарынткысы келген жок анын. Атасы түнү бою уктаган жок, акчаны кантээрин ойлонду, акырында, ойлоп тапты. Кийинки күнү таң эрте турду да, тамактанбастан, үйүнөн чыкты. «Ар бир кызымдыкынан кичинеден жеймин, анан курсагым тоёт», – деп чечти ал. Лао Линь-му чыгып келе жаткан күндү карап он ли (узундук өлчөмү) басты

да, улуу кызынын үйүндө болуп калды. Атасын көрүп, кызы абдан кубанды да, ага жагымдуу көп сөз айтты, аны күткөндүгү тууралуу. Лао Линь-му ырахаттанганынан башын ийкеп жатты да, күлүмсүрөдү. «Менин кызым кандай жакшы сүйлөгөндү билет, – деп ойлоду ал, – ал ушундай жагымдуу нерселерди айтат. Ага акча берейин». Улуу кызы көп жакшы сөздөрдү айтты, бирок эртең мененки тамактануу тууралуу бир да сөз айткан жок. Анан атасы түшүндү, аны бул жерде чын ниеттен эмес тосуп алышканын, кызынын болсо сөздөрү гана жакшы экенин. Ал акча берген жок, кетип калды. Дагы он ли басып өтүп, ал ортоңку кызынын үйүнө жетти. Атасын көрүп, ал дагы абдан кубанды, ага мээримдүү сөздөрдөн көп айтты, жана бир эмес көп жолу атасына эртең мененки тамактан берүү керек экендиги тууралуу айтты. Бирок аны даярдаган жок. Лан Линь-му аны бул жерде дагы таза ниет менен тосуп алышпай турганын түшүндү. Ортоңку кызына дагы акча берген жок да, андан ары кетти. Лао Линь-му дагы он ли басып өтүп, кичүү кызынын үйүнө жетти. Ал дагы эжелери сыяктуу эле, аны абдан жайдары жүзү менен тосуп алды да, тамакка дзамба (токоч) жасап, атасын өз колу менен жасалган тамактан тойгуза турганын айтууга шашты. Лао Линь-му күлүмсүрөп, башын ийкеп жатты. Ал кичүү кызын ушунчалык сүйчү да! Ал болсо ишке киришти. Мындай чын жүрөктөн, жакшы кабыл алууну көргөндө атасы кичүү кызына бардык акчаны ал жаңы көйнөк тигип алсын үчүн берүүнү чечти. А тамак болсо алдыга келген жок. Лао Линь-му эрте турган, үйүнөн тамактанган эмес, анан дагы отуз ли басып өттү; ал чындап ачка болуучу. Лао Линь-му ашканага жөнөдү. Ал жакта буу чыгып жаткан, ысык дзамба турган экен, бирок кожайке эч жерден көрүнбөйт. Лао Линь-му бир нанды алды, аны озуна эми салайын дегенде, кызы кирип калды. Ал

шашып топусун чечип, ысык нанды башына коё калды да, топусун кайра кийип алды. Нандарды санап чыгып, бирөө жетпей жатканын көрүп, кызы башын көтөрдү да, атасынын башынан буу чыгып жатканын көрдү. Эмне болгонун түшүнүп, ал айтты:

– Ата, сиз абдан чарчапсыз, башыңыздан буу чыгып жатат. Топуңузду чечпейсизби.

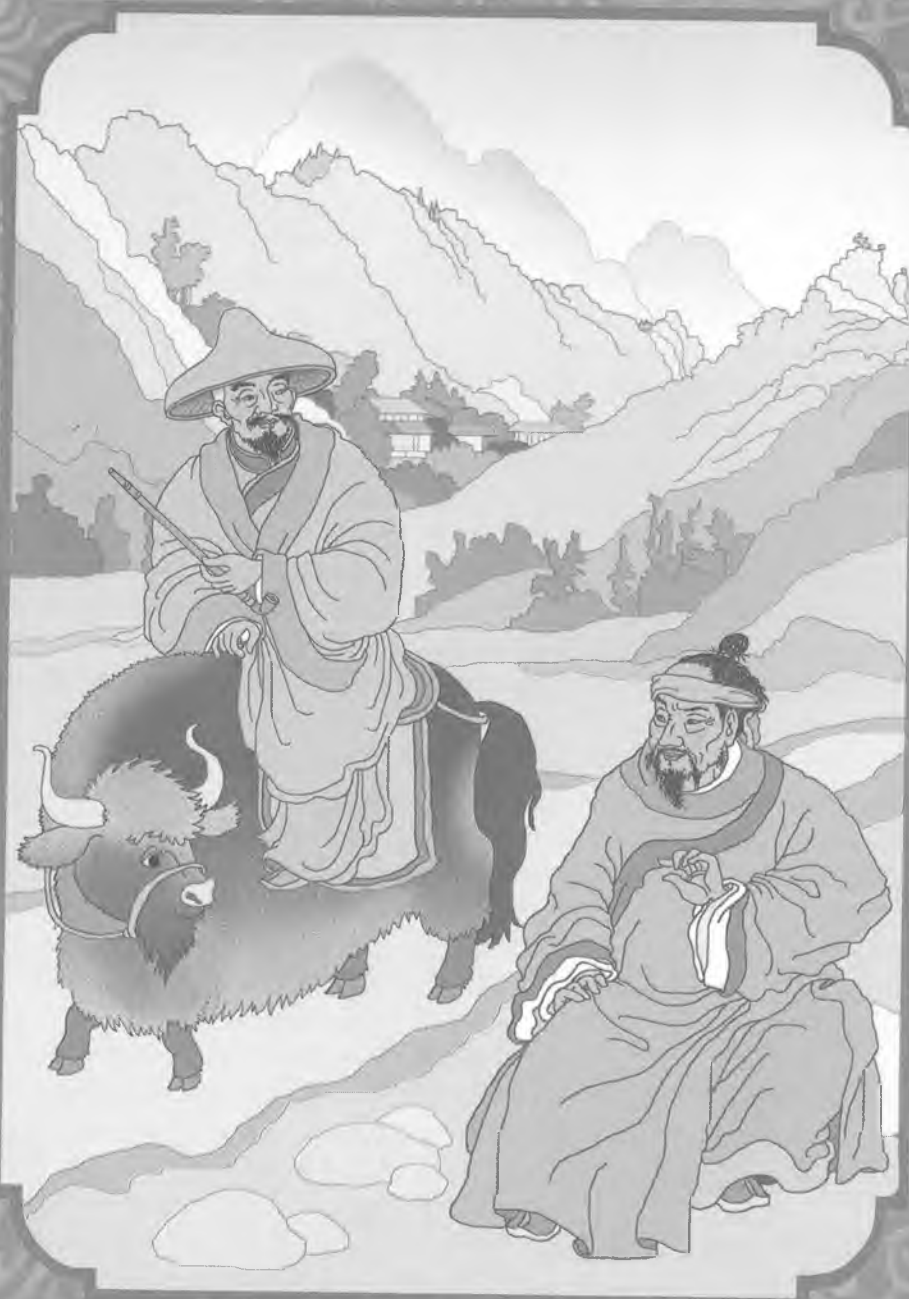
– Силердей болгон кыздары бар болсо, атасы айла-сыздан кубанганынан тердейт, – деп шылдыңдай жооп берди Лао Линь-му. Кызы унчуккан жок. А Лао Линь-му, ал дагы эмне ойлонгонун айтпай турганын, анын дагы сөздөрү гана жакшы экенин, жүрөгү таш боор экенин түшүндү. Ал ага да эч нерсе берген жок да, үйүнө акчасы менен кайтып келди. Келини бул маалда босогодо отуруп алып, жип ийрип жаткан. Кайын атасын көрүп, ал дароо ийигин таштап, түшкү тамакты алдыга коё баштады. Кайын атасы отурганга да үлгүргөн жок, ысын жыпар жыттуу тамак столго келди.

– Мен үч жолу тамак жедим бүгүн, эжеңдерден, азыр курсагым ток, – деп калп айтты Ло Линь-му. – Кайра алып кет тамакты.

– Үйдө бир жолу тамак жеген жакшыраак, башка жактан үч жолу жегенге караганда, – деп жооп берди келини. Лао Линь-му андан кийин баш тартпай, үч толук кесе тамак жеди. Анан ал ушул жерден түшүндү, келини чындыгында жакшы экенин: кереги жок сөздөрсүз эле, ал тууралуу кам көрүп, тойгузуп койду.

«Акчаны ага берүү керек», – деп чечти Лао Линь-му. Анан ошону жасады. Ошондон кийин Лао Линь-му экинчи кыздары менен мактанган жок, а анын келинин мактап жатышса, ал ыраазы болуп күлүп калчу.

– Туура, – деп тактады абышка, – дал ушунун өзү ырахат! Эгерде чын дилден иштесең, ырахат сени өзү табат.

АКЫЛДҮҮ КЫЗ

Кытай жомогу

Чосыцзя тоолорунда бир абышка кемпири менен жашаптыр. Алардын эки уулу жана кызы бар экен. Балдары чоңойгондо, кызы турмушка чыгат да, башка жакка жашоо үчүн көчүп кетет, а уулдары болсо үйлөнүп, ата-энеси менен жашап калышат. Жакшы жашашчу, ынтымактуу иштешчү.

Бирок кайгы да келет. Коркунучтуу оорудан адегенде апасы, андан кийин эки уулу тең каза табышат. Абышка эки келини менен калат. Ал эми талаада иштей албай калган эле, ошондуктан бардык чарба келиндердин колуна тиет.

Убакыт өтө берет. Келиндери кайын атасына уламдан улам жаман мамиле кыла башташат, аны кагып-силкип, оор жумуштарга жумшашат: отун жардырышат, суу ташытышат, кээде бороондо кой кайтаргышат, а тамакты болсо начар беришчү: муздак жана катып калган нандар менен карыган топоздун кургап калган каны. Абышка күн санап эмес, саат санап алы кете баштайт оор жумуштан, анан бат эле жаны чыгып кете турган адамга окшоп калат. Акыры ал кызына кабар жөнөтүүнү чечет, ал ага жегенге бир нерсе жөнөтөтүр деп.

Ал мал айдай турган жана кербен өтө турган жолго чыгат, жээгине отуруп алып жолоочуну күтөт. Күн нуру аны жылытат, анан абышка уктап кетет. Ушул маалда жолдо топоздор кербени өтүп бара жаткан эле.

– Хэй! Хэй! – деп кыйкырды башкы айдоочу. – Абышка, эмне жолдо отурасың? Корккон жоксунбу, сени топоздор тепсеп кетет деп?

Абышка ойгонуп, сылыктык менен мал айдоочудан анын кызына саламын айтып, анан: «Энең менен байкелериң каза болуп калды, атаң болсо тирүү. Ал эми келиндеринин колунда койчу болуп калды, каткан нан

жана кургап калган кан менен тамактандырып жатышат, дзамба менен сыранын даамын эчак унутуп калды!» деп айтууну өтүнөт.

Кербен жолун улады да, аз убакыттан кийин абышканын кызы жашаган кыштакка келди. Атасы кантип жашап жатканын угуп, эчкирип ыйлады:

– Байкушум, байкушум! Ал ойлогон да эмес, карыганда ушундай нерсе башына түшөт деп! Ал эми абдан карып калды да, аны болсо тоого кой бакканы жөнөтөт, каткан нан менен тамактандырышат! Бул эмне деген жашоо!

Ал кербен кайра качан жол тартаарын билип алды да, мал айдагандарга чоподон жасалган кичинекей кыш берди, ага ал чоң жана кымбат ташты – бирюзаны салып койгон экен.

– Атама айткыла, – деп өтүндү ал мал айдагандардан, – эгерде жакшы жашагысы келсе, ичинде эмне бар экенин карап көрсүн, бирок аны сактасын, сатпасын!

Бактысыз абышка күн сайын малын жол жакка айдап келип, үмүт менен кызынан кабар күттү. Акырында кербен да келди, мал айдагандар абышкага кышты анын айтканын толук айтып туруп беришти. Ал ыраазычылыгын билдирип, кышты сындырып, андагы асыл ташты тапты. Абышка кейип калды: ал түшүнө албай жатты, эмнеге кызы бул ташты сатпа деди экен. Ал үйүнө кайтып келди, келиндерин көрдү да, дароо түшүндү: мына бирюза эмнеге керек болот! «Акылдуу да менин кызым!» – деп ойлоду абышка ичинен.

Кийинки күнү таңда, кичине келини үйдө жок кезде, ал баалуу ташын алып чыкты да, улуу келинине көрсөттү:

– Бул ташты мага кече кызым жөнөтүптүр. Ал абдан кымбат, бирок мен аны сатпаймын, мен өлгөндө сага мурас калтырамын!

Аны укканда, улуу келини кубанып кетти да ойлоду: «Абышка көпкө деле жашабайт, демек, жакында мен байыйм!».

Ушул күндөн тартып ал ага карата өзгөрдү: ал жөнүндө кам көрүп, урушпай калды, кой кайтартпайт, топоздун каны менен тамактандырбайт.

Түштө кичине келини кайтып келди, а улуусу болсо бир жакка чыгып кетти. Абышка дагы ташын алып чыкты да, айтты:

– Муну мага кызым жөнөттү. Кымбат баалуу! Бирок мен аны сатпаймын, мен өлгөндөн кийин бул ташты сага калтыргым келет.

Кичине келин абдан ыраазы болуп калды. «Ал карып калды, көпкө жашабайт, – деп ойлоду ал, – азырынча ага жагынып турайын да, даамдураак тамактандырайын, айнып кетпесин».

Анан кичине келини дагы абышкага кам көрө баштады. Эки аял тең, колунан келишинче аракеттеништи: анткени ар бири кайын атасы каза болгондон кийин кымбат баалуу асыл таш ага тиет деп эсептешчү да.

Ошентип бир жыл өтөт. Анан акыры абышка катуу ооруп калат. Жакында өлө турганын билип, ал өзүнүн кымбат баалуу ташын алып чыгып, чопо кышка катып, кышты болсо очоктун үстүндө чыгып турган, ышталып калган кырдуу устундун учуна катып койду. Очоктун жанында суу куюлган чоң чан (челек) турчу. Абышка сууга карады да, эмнегедир күлүмсүрөп койду.

Келиндери келгенде, ал кызыма кабар жөнөткүлө деп өтүндү:

– Аны акыркы жолу көрүп калайын да, көзүмдү тынч жумайын! А, эгерде ал мени тирүү көрбөй калса, ага сөздөрүмдү айтып койгула: Ажыдаар суудан көпүрө сымал керилди. Сууда чагылган куйругу карарып турат.

Жогору карасаң эгер, аны көрөсүң, ал ажыдаар куйругунда – асыл таш.

Абышка кызы келгенче эле каза болот. А келиндери дароо асыл ташты издеп калышат. Баарын карап чыгышты, таш болсо жок! Жиндери кайнады, кылаар айлалары жок – кайын синдисин күтүп калышты. Ал келди, атасынын өлгөнүн билди да ыйлап калды. Ал көмүү ырым-жырымын кылды, андан кийин келиндерден сурады:

– Атам өлүм алдында мага эч нерсе берген жокпу?

– Айтты, – деп жооп беришти тигилер, – бирок биз анын сөздөрүн түшүнгөн жокпуз: Ажыдаар суудан көпүрө сымал керилди. Сууда чагылган куйругу карарып турат. Жогору карасаң эгер, аны көрөсүң, ал ажыдаар куйругунда – асыл таш.

Абышканын кызы акылдуу эле, ал дароо билди: суу турган чанга келди, ага карап анда чагылган устунду көрдү; ал түтүндөн улам ышталып калган болчу. Ал колу менен сыйпалап, кышты таап алды.

Ошентип кымбат баалуу таш абышканын акылдуу кызына кайтып келиптир.

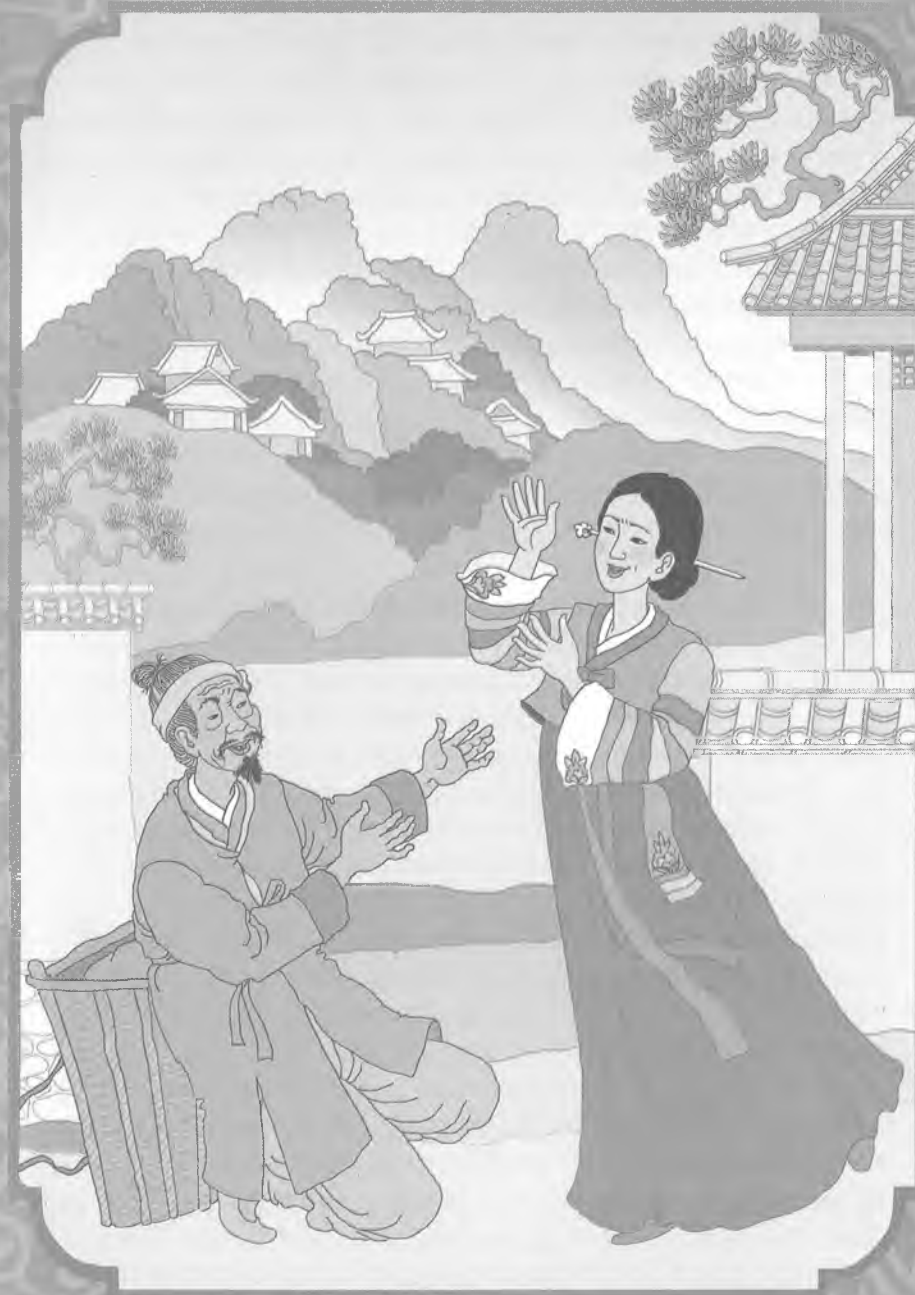
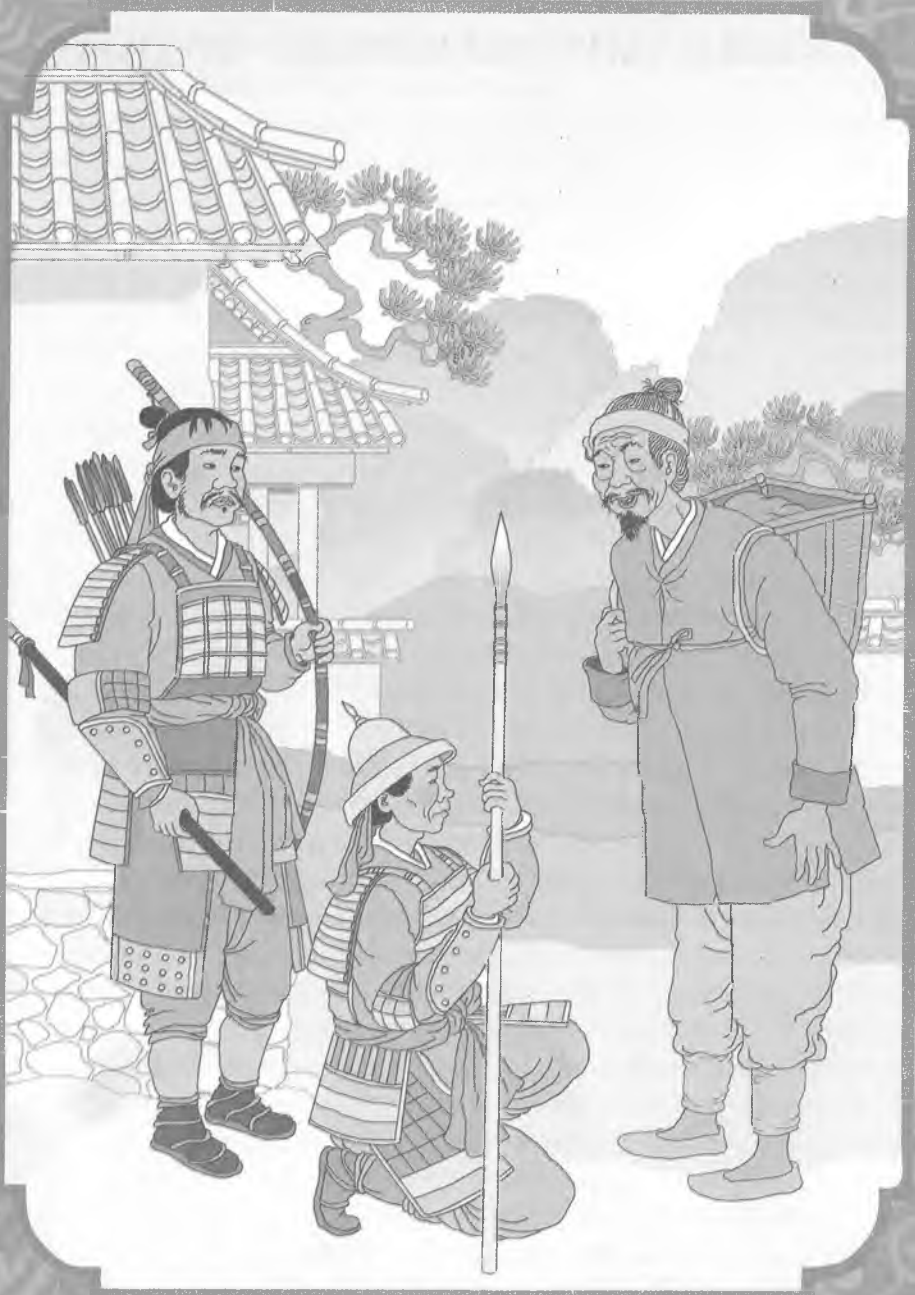

ДЫЙКАНДЫН КЫЗЫНЫН ЭРДИГИ

Корей жомогу

Он үчүнчү кылымдын башында Кореяга душмандын аскерлери кол салат. Бардык шаарлар, бардык кыштактар күрөшкө көтөрүлүшөт. Болгону душманды токтото албай калышат. Эң батыштагы борборго – Пхеньянга да жетишет, аны курчап алып, аткылай башташат. Андан кийин бүткүл мамлекетти басып алышат. Каарман согуштарда канчалаган эрлер өлдү, аны айтыш кыйын. Варварлар адамдарды өлтүрүп жатышты, элдин мүлкүн талап-тоношту, бардык кылган жамандыктарын эстеп да болбойт. Ошол кезде Пхеньянда бир дыйкандын кызы жашачу, качып кеткенге үлгүрбөй калат да, курчоодогу шаарда калып калат. Абдан жакшынакай эле – көзүңдү ала албайсың, чыныгы супсулуу кыз. Аны душмандар байкап калышат да, өзүнүн аскер башчысына кызмат кылдырып коюшат. А силерге айтып коюу керек, ал кыз бир үйдүн жалгыз кызы эле. Анын атасы ушунча кайгы жеди, ушунча күйүп турду дейсиң! Анан эмне болсо дагы кызын издеп табууну чечет. Чеп дубалынан сыртка чыкты да, шаарда көпкө кыдырып жүрдү, акырында элдерден душмандардын жетекчисинде кызмат кылып жатканын билди. Атасы кызына кантип жолугарын билбейт, ойлонду, ойлонду, акыры ойлоп тапты. Акча сурап алды, кароолчуга келди да, эмнеге келгенин айтты. А кароолчу болсо аны кармап алып, суракка ала баштады. «Бекеринен айтышпайт да: аңгектен качсаң, дөңгөккө деп», – капаланып ойлонду абышка. Ал кароолчуга ушунчалык сыпайыгерчилик менен ага эч нерсенин кереги жок экенин, болгону кызы менен көрүшкүсү келгенин түшүндүрө баштады. Караса – кароолчу жумшара баштады. Анан абышка акчаны сууруп чыкты да, кароолчуга карматты. Ага кароолчу айтат:

– Биздин командир, кеч кирээри менен, сенин кы-

зынды кудукка жиберет, муздак суу алып келгени. Суу-ну ичмейин – жатпайт. Байкатпай кудукка жөнө. Келет сенин кызың. Абышка кудукка келди, күтө баштады. Түн ортосуна жакындап калганда, командирдин уктоочу бөлмөсүнүн эшиги ачылып, кыз эшиктен чыкты да, кудукка жөнөдү. Абышка кызын чакырды, өзүнүн үнү болсо дирилдейт. Кыз жан боору атасын көргөн, мойнуна асылып, ыйлап жатты.

– Ата, бул жерге кантип келип калдыңыз? – деп сурайт. Алар унчукпай турушат, бактысынан сөз да айта алышпайт. Кызы айтат:

– Ата, мени ушул жерден күт! Ал кайра уктоочу бөлмөгө кетти, анан бир кезде абышка кайра келатканын, колунда кичинекей сандыкча бар экенин көрөт. Алып келди да, атасына айтты:

– Сени көрбөй өлүп каламбы деп ойлодум эле. Көрдүм – эми мага эч нерсе коркунучтуу эмес. Ал сандыкчаны атасына берет, анда кымбат баалуу буюмдар жана мамлекеттик кагаздар экен, батыраак үйгө кайтып, сандыкчаны корей аскер башчысына берүүнү буюрат. Атасына кызы менен коштошкон кыйын, бирок эч нерсе кыла албайсың, кызын бекем кучактады, коштошууга, анан дарбазадан шашылыш чыгып кетти. Эртең менен душмандар турагында чуру-чуу көтөрүлдү: командирдин кымбат баалуу буюмдары менен мамлекеттик кагаздары бар сандыкча жоголуптур, ал эми малай болгон сулуу кыз кудукка чөгүп өлүптүр. Бул Коренин чалгынчыларынын колунан келген иш деп чечишти душмандар. Алар сандыкчаны эле алып качпастан, малайды да чөктүрүштү кудук суусуна. Душмандар кийин гана түшүнүштү, бул жонөкөй дыйкан кызы өзү эрдикке барганын. Коре болгон калкты баскынчыларга каршы көтөрүштү. Душмандар коркуп кетишти, Пхеньянды курчоодон бошотуп, түндүктү карай чегиништи.

ҮҮЛАНГАН КҮРМА

Корей жомогу

Монастырда эки монах жашачу – кары жана жаш. Карысы ач көз болчу. Кургатылган курма шкафта толтура, ал болсо жашына ооз да тийгизбейт, өзү жеп, сүйлөй берет:

– Шкафта катылгандан жесең, – дароо өлөсүң! Бир жолу абышка монастырдан башка жакка кетет. Жашы дароо шкапка жетет – ачып, курманын баарын жеп таштайт. Анан шам чырак өчүргүчтү алып, жерге бир урат – сыныктары эле быркырап жатып калат туш тарапка. Монах аны талкалап, өзү болсо төшөккө жатып алат, жуурканды жабынат. Абышка кайтып келип, сурайт:

– Эмне төшөктө жатасың? Монах бала араң эле угулгандай айтат:

– Мугалим! Мен өлүмдүк күнөө жасадым: байкоосудан сиздин сүйүктүү шам чырак өчүргүчүңүздү сындырып алдым. Эми мени тагдыр жазаласын деп ойлодум: сиздин шкафта болгондун баарын жеп алдым, эми өлүмдү күтүп жатамын. Жини келгенинен ач көзү жап-жашыл болуп кетти, бирок эмне кылаарын билген жок. Баш ийүүгө туура келди.

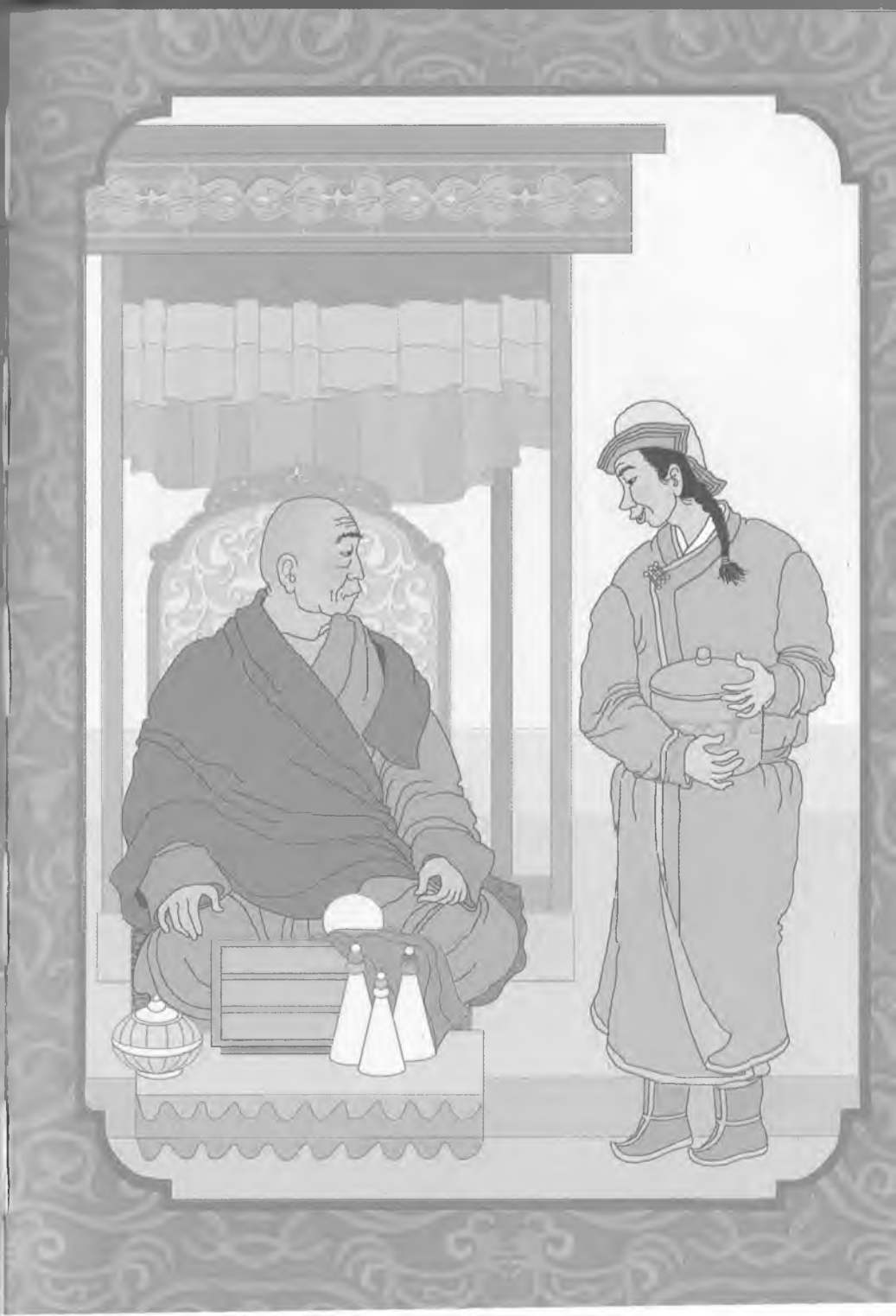
АМАЛДУУ ЖИГИТ

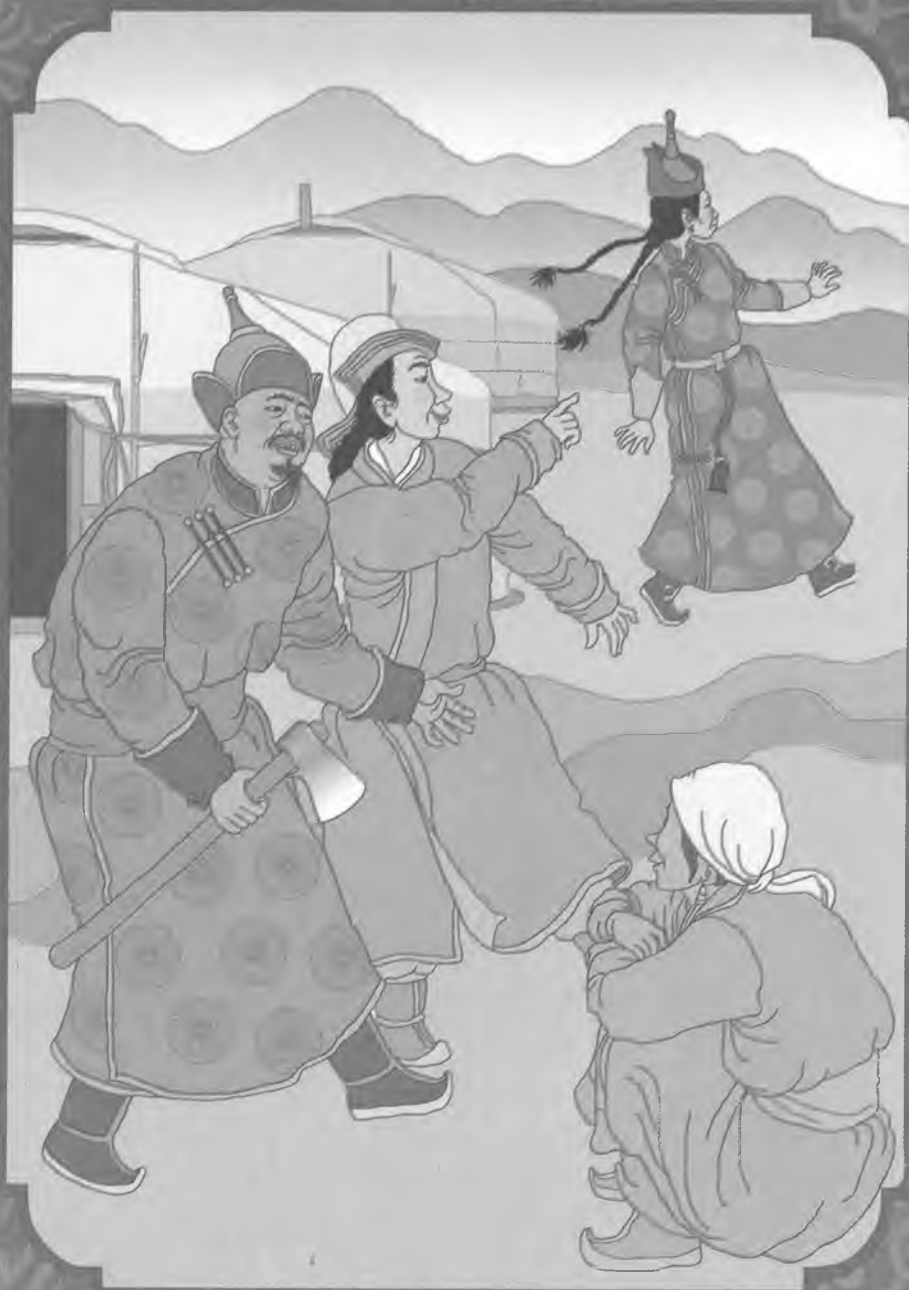
Монгол жомогу

Байыркы замандарда бир амалдуу жигит жашаптыр. Анын атасы менен энеси бай үйгө жалданып иштешчү экен. Алардын кожоюну күн сайын бир ламага тамак-аш ташычу экен. Бир жолу бул бай, жигитти чакырып, өзүнүн ордуна ламага тамакты алып бар деп буйруду. Жолдо баратып жигит алып бараткан нерсеси даамдуу бекен деп ооз тийип көрүүнү чечет. Даамын татыса – абдан даамдуудай көрүнөт. Дагы кетип бараты, өзү болсо ойлонот: «Дагы бир кесим жейинчи!». Ошентип, акырындап-акырындап отуруп, алып баратканынын жарымын жеп таштайт. «Эми лама, анын тамагын ооз тийгенимди билип калат да, жинденет. Ага эмне деп айтам?» – деп ой жүгүртөт жигит. Ал ламага келет. «Эмнеге кожоюн өзү келген жок?» – деп сурады лама. «Ал жинденип кетти, – деп жооп берет жигит, – кыйкырып жатат, сизди көп жейт деп урушуп жатат, сизди балта менен бырчалагысы келет. Анан аялы мени сизге жиберди». Лама жини келип кетип, амалдуу жигитти кууп чыкты. Ал кайтып келди. – Лама гуай сизди балта алып дароо келип, боз үйүнүн эшигин оңдоп берсин деди, – деп айтат ал кожоюнуна. Кожоюну ишенип, балтасын алып, ламага жөнөдү. Лама аны көрүп, бай чын эле акылынан ажырап, аны өлтүргөнү келе жатат деп ойлоду. Артын карабай качып жөнөдү. Бай боз үйгө кирди. Ал жакта бир жан жок. Эшикке караса – ал оң эле экен.

– Эми бул жигит калпы үчүн мага жооп берет! Үйдөн аны болушунча сабайын. – Жини келди да, кайра артка жөнөдү. Ошол мезгилде жигит анын аялын карап күтүп туруп, ага айтты:

– Күйөөңүз кутуруп кетти, балтаны алып, ламаны өлтүргөнү жөнөдү. Ал сизди дагы өлтүрөм деди...

Аялы көргөн эле, күйөөсү балтаны алып, бир жакка кеткенин. Кожоюн үйгө кайтып келери менен, жигит ага умтулду.

– Батыш тоонун түбүндө кумарада күмүш катылган экен. Аялыңыз аны казып алганы ошол жакка кетти, үйгө келериңиз менен ошол жакка барсын деди! – деп кыйкырат. Күмүштү укканда, бай жини келгенин унутуп, кубанып кетип, аялынын артынан чуркады. Ал болсо, күйөөсү аны өлтүргөнү кубалап келе жатат деп ойлоп, ылдамыраак чуркап жөнөдү. «Балким, ал көп акча тапса керек, анан мени менен бөлүшкүсү келбейт», – деп чечти бай. Ал каары кайнап, болгон күчүн жумшап аялын кармаш үчүн чуркады. Араң-араң дегенде жетти. Анан гана аларды алдап койгонун билишти да. Кожоюн менен аялы аны өлтүрүүнү чечишти. Үйгө кайтып келишсе, ал качып жок болуптур! Жигит болсо, атасы менен энесине кош айтып, көп күн бою туулган айылынан алыс тентип жүрдү. Акыры бир боз үйгө кирди. Анда кемпир кызы менен жашашчу; алар жигитти киргизип алышат. Аларга жакын эле жерде ач көз, бай жана ырайымсыз князь жашачу. Ал абдан бай болгонуна карабастан, аны ач көздүгү ушунча эле, кантип акча жана мүлк табам дегенди гана ойлочу. Бир нече жыл өтөт. Кемпир өлөт, анын кызы менен амалдуу жигит үйлөнүшөт дагы, бир үй-бүлө болуп жашашат. Бир жолу жигит таяк таап алат. Аны хада-комго ороп, сандыкка салат да, аялына айтат:

– Эртең бизге князь салык жыйнаганы келет. Сен жатып, өлгөн адам болуп калышың керек. Ал киргенде, мен бул таяк менен сени башка үч жолу чабам. Биринчи чапканда – дем ал, экинчисинде – кыймылдап кой, а үчүнчүсүндө болсо – тура кал. Кийинки күнү князь келди, бирок боз үйдө, өлүк аялдан башка, эч кимди тапкан жок. Князь кожоюнун күтүп отурду.

– Сенин аялың өлүп калыптыр, – деди ал. Жигит аны билбеген түр көрсөттү да, ыйлап жаткан болуп калды:

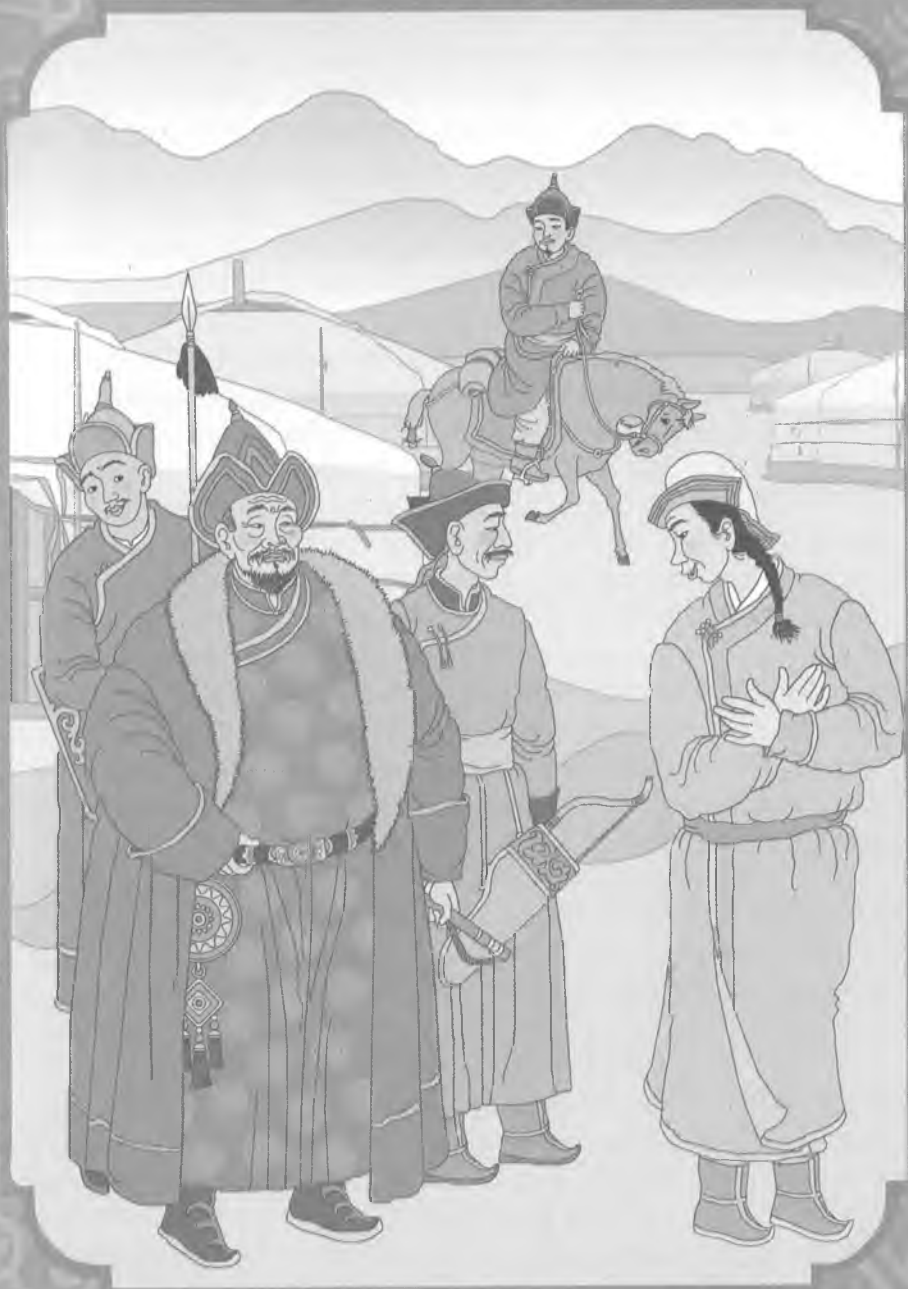
– Эмнени айтып жатасыз? Кантип эле ошондой? Эми мен эмне кыламын? Анан, бир нерсени эстеген киши болуп, сандыктан таякты алып чыкты да, аялын башка ура баштады. Бир жолу чапса – ал дем алды, эки жолу чапты – ал кыймылдай баштады, үч жолу чапканда – ал туруи келди.

– Мага бул таякты берчи! – деп асыла баштады князь. Ал сурай берди, сурай берди, жигит эч макул болгон жок. Анда князь таяк үчүн көптөгөн акчаны сууш кылды.

– Мейли эмесе, князь, мен сизге бул таякты бере-йин. Сизге гана, башка эч кимге бербес элем, – деди акырында жигит. Анан ал таяк үчүн көптөгөн акчаны алды. А князь болсо сыйкырдуу таяктын күчүн текшер-мек болду. Аялын өлтүрдү да, канча сабабасын таягы менен, аны тирилте алган жок. Князь аны алдап коюшканын түшүндү. Ал чиновниктер менен кеңеше баштады, жигитке кандай жаза тандоо керектиги тууралуу. Бирок ал айтты:

– Мен күнөөлүү эмесмин. Сиз таякты өзүңүз сурап, аялыңызды өзүңүз өлтүрдүңүз да. Эми эмне кылуу керек? Мени сегиз териге ороп, деңизге ыргытсаңар болот, башка жол менен өлтүргүлө, мага баары бир.

Князь ойлоп калды, өлүм жазасына тартуунун мыкты түрү – алдамчынын сегиз териге ороп, деңизге ыргытуу деп. Ал өзү мүшөк даярдады да, жигитти деңизди карай сүйрөп жөнөдү. Бирок жолдон тааныш соодагерине кирип калды да, аныкына түнөп калды. Ал соодагер таптакыр кашка баш таз эле. Ал коногун жакшы тойгузуп, ичирди, өзү болсо короого чыгып, князь ага ушунчалык чоң – эмне деген белек! – алып келгенин

көрүүнү чечти. Ал терилерди жаңы эле карай баштаганда, ал жактан киши чыга келди.

– Сен кантип бул жакка кирип калдың? – деп сурады соодагер.

– Мен таптакыр таз болчумун, – деп жооп кылды амалдуу жигит. – А биздин кайрымдуу князь мени териге ороп алып дарылоого алып жөнөдү. Ал өз башын кармап көрдү:

– А менин чачтарым эми эле өсүп чыгыптыр го! Соодагер укканына толук ишенди да сурана баштады:

– Сенин чачың өсүптүр го, кайра эмнеге кирмек элең? Сенин ордуңа мен киргенге уруксат эт.

– Эми эмне кылайын, сен айткандай болсун, – деп көңүлсүрөбөй жооп кылды жигит. Соодагер кийиминин баарын чечти да, терилерге кирип, оронуп жатып алды. А жигит болсо анын көйнөгүн кийип үйгө кирди. Князь аябай мас болчу, аны тааныган жок. Эртеси таң эртеден князь терилерди алып, деңизге ыргытты. Жигит болсо, соодагердин үйүндө болгон баалуу нерсенин баарын чогултуп, үйүнө кайтты. Князь анын тирүү, аман-соо экенин жана байып кеткенин көрдү да абдан таң калды.

– Сен деңизден кантип чыга алдың? – деп сурады ал. Жигит болсо айтып бере баштады:

– Сиз мени деңизге ыргытканда, мен түбүнө чөктүм да, ажыдаарлардын канына барып калдым. Ал мага ушул байлыктарды берди да, үйүмө жөнөттү. Болгону, мен ага тигил эшиктер аркылуу келип калбапмын, болбосо мындан да көп жакшы нерселерди алмак экенмин. Князь абдан кызыгып калды да, ал кан кайда жашаарын, ага кантип жетүүгө болоорун, жана ага эмне айтуу керектигин сураштыра баштады. Ал өзүнүн жакындарын алып, алар менен чогуу ажыдаардын канына барууну чечти. Анан алар ошентип деңиз жээгине келишти.

– Узун таякты алгыла да, деңизге киргиле, – деди амалдуу жигит. – Бир нерсе тапканда таякты кыймылдаткыла: калгандары да кирсин деп. Князь деңизге кирди да көпкө жүрдү, тайыз жер болгондуктан. Анан акырында анын буттары деңиз түбүн сезбей калды, ал колун булгалады эле, таяк суудан чыга калды. Чиновниктер болсо, кожоюн аларды чакырып жатат деп чечип, деңизге жулунушту да, чөгүп кетишти. Ошентип ал жашаган жерде сараң, кайрымы жок князь болбой калды да, араттар тынч жана жайдары жашап калышты.

ЖЕТИШПӨГӨН ЭЛЕМЕНТ

Тай жомогу

Тикенекти башка тикенек менен гана сууруп чыгууга болот (тай макалы).

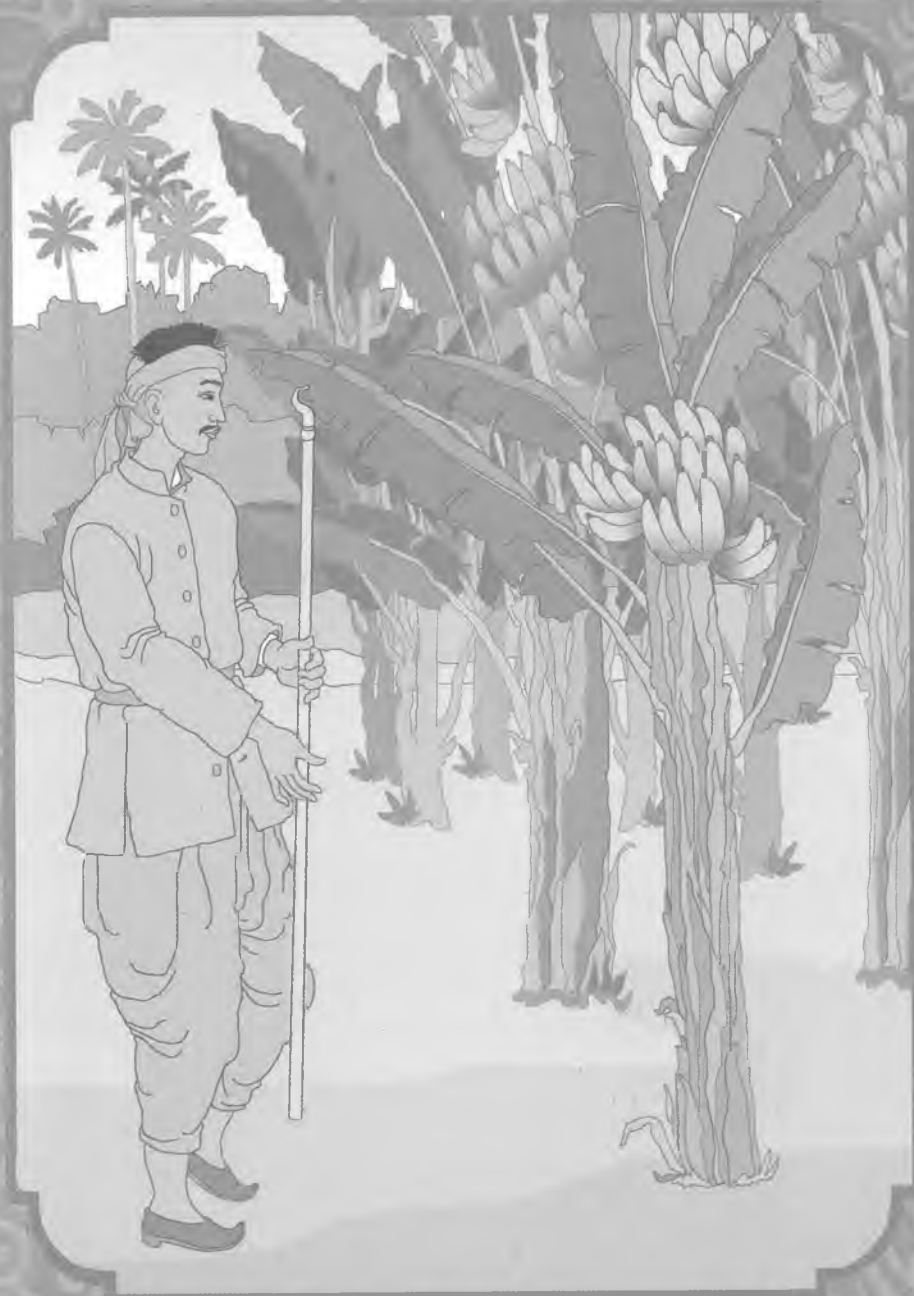
Нарая көрөлу башкарган убактарда Аютиядан анча алыс эмес жерде күйөөсү аялы менен жашачу. Күйөөсүн Най Ха Тонг дешчү, аялын болсо Нанг Сонг Сай деп аташчу. Алар бардар адамдар болушуптур, бирок абдан деле бай эмес. Нанг Сонг Сай акылдуу, эмгекти сүйгөн жана жакшы кожайке эле. Анан эгерде анын күйөөсү жер бетиндеги көптөгөн адамдарга окшоп иштегенге аракет кылса, ал кезеги жеткенде урматтуу жана ийгиликке жетишкен адам болмок. Бирок Най Ха Тонг бардык кишидей жашаганга умтулчу эмес. Анын аялы Нанг Сонг Сай болуп калгандан баштап, ал дайыма алхимияны окуу менен убакыт өткөрө турган. Мына бир нече жыл катары менен ал кызыл жезди таза алтынга айландыра албай жаткан эле. Жолу болбой калганына карабастан, анын чыдамдуулугу түгөнө элек эле, бирок акча бат эле жок болуп кетчү. Нанг Сонг Сай абдан тынчсыздана баштаган. Ал Най Ха Тонгду бир эмес, көп жолу үй-бүлөнүн байлыгын жоготуп жатасың деп урушчу. Бирок баары бир эле: Най Ха Тонг аялын уккандан баш тартчу. Айласы кеткен Нанг Сонг Сай өз атасына келип, күйөөсүнүн акылсыз жүрүм-турумун айтат. Атасы унчукпай угат, андан кийин үйүнө күйөө баласын чакырат. Най Ха Тонг ошол замат келет. Анан Нанг Сонг Сайдын атасы адаттагы учурашуулардан кийин айтты:

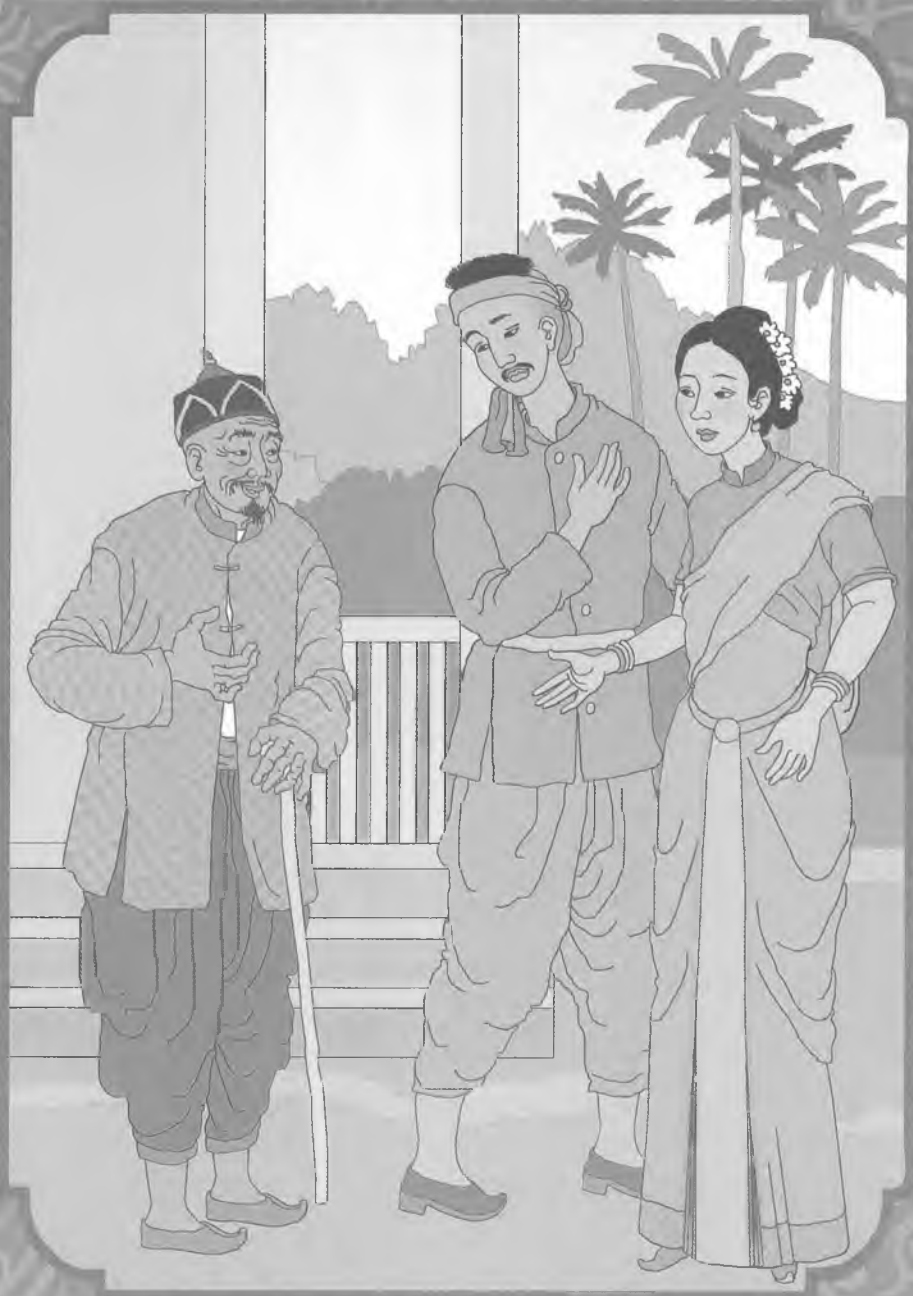
– Мен сенин алхимияга абдан кызыкканыңды уктым. Эмнеге мени менен акылдашкан жоксун? Балким, сен мени алхимияда эч нерсени билбейт деп ойлойсуң го. Анда билип кой: мен аны көптөн бери иштеп келем жана анын купуя сырларына тереңдеп киргемин. Мен

бир эритиндинин реңептин билем. Эгерде ага жуулган жезди салса, аны таза алтынга айлантууга болот. Бирок мен кары адаммын, ал эми эритиндини даярдоо көп жылдык чыдамкай, оор жумушту талап кылат! Най Ха Тонг өзүнүн кайын атасын урматтоо менен карады: ал өзүнүн тилеги аткарылып жатканын элестете баштады. Жана ал айтты, колдорун бооруна алып:

– Урматтуу кайын ата, суранам сенден, бул эритинди тууралуу мага айтып берчи. Мен эритиндини жасаймын, ага менин өмүрүм толук кетсе дагы. Мына көп жыл бою мен ийгиликсиз эле анын реңептин издеп жатпаймбы. Амалдуу абышка күйөө баласы ага ишенип жатканын көргөндө, сөзүн улантты:

– Бул эритиндини даярдоо үчүн керектүү элементтердин бардыгы, бирөөнөн башкасы табылган жана менде бар. Ошол жетишпей жаткан элементти сен табышың керек да, алышың керек, бирок аны тапкан анча деле кыйын эмес. Бардыгы сенин гана чыдамкайлыгыңдан көз каранды болот. Мен айтып жаткан элемент – бул банан жалбырактарын жаап кала турган ак мамык. Мага ушундай мамыктын эки кэттиси керек. Бирок аны өз бактарыңдан гана чогултууга болот. Анысы аз келгенсип, ар бир чуңкурга, ар бир бакка силер тиешелүү дубаларды окушуңар керек. Эгерде силер мамыкты тезирээк чогулткучуңар келсе, анда көбүрөөк бак отургузушуңар керек. Балким, силерде акча жетпей калышы мүмкүн. Анда мен силерге жардам бериш үчүн баарын жасаймын. Най Ха Тонг кубанганынан акылынан ажырап кала жаздады: анткени анын өзүнүн байлыгы өтө азайып кеткен да, ал болсо алтын ала алган жок. Ал үйүнө келип, аялына анын атасы берген кеңеш жана аларга жардам берем деген убадасы тууралуу айтып берди. Нанг Сонг Сай күйөөсүнөн кем калбай кубанды. Жубайлар таба алышкан акчанын баары жер сатып алганы

жана жумушчуларды жалдаганга кетти. Жерди тазалап, анан банан плантациясына айлантканга көп убакыт керектелди. Эгерде Най Ха Тонг өзү байкап туруп бактарды отургузбаса, канча рай банандар отургузулуп жана канча бак бир райга тиешелүү болоорун билмек эмес! Бирок бактар өстү, эми Най Ха Тонг мамык менен жабылган жалбырактарды эле издеп калды. Ал күн сайын тыкандык менен мамыкты таразага тартчу: анын камдаганы канчага көбөйгөнүн билүү керек да. Ал эми эмгекти сүйгөн Нанг Сонг Сай бул убакта плантациялардагы иштерди карачу, бактарды бакчу, бышкан банандарды тыкандык менен тандап, жаңысын жана кургатылганын сатчу. Ошентип үч жыл өттү. Анан элдер жубайлар жөнүндө чоң, кирешелүү банан багынын ээлери катары айта башташты. Алардын дарыя жээгине чыга турган үйү, өтө шаңдуу жерге айланды. Күнү-түнү бою дарыяда банан сатып алуучулардын көптөгөн кайыктарын көрүүгө болот эле. Бирок Най Ха Тонг бул баш-аламандык эмнени билдире турганы жөнүндө ойлончу эмес. Таң эрте ал өз жерине жумушчулар бактарды жакшы багып жатты бекен текшергени барчу: ага мамык керек болчу, болушунча көп мамык. Ар күнү кечинде ал аны чогултчу да, үйүнө келип, кам көрүү менен аларды таразага тартчу. Байкалбай эле дагы эки жыл өттү, андан кийин дагы үч. Акыры ал эки кэтти мамык чогултту. Кубанганынан жүзү жарылып, Най Ха Тонг өзүнүн баалуу жүгүн алды да, Нанг Сонг Сайдын атасын издеп жөнөдү. Ал кайын атасына калчылдаган колдору менен эки кэтти мамыкты сунду да, кыйкырды:

– Мен акыры жетишпеген элементти чогулттум, биз тажрыйбаны азыр деле баштап корсөк болот! Бирок кайын атасы күлүп гана койду да, айтты:

– Ооба, сен жакында бай адам болосуң. Най Ха Тонг кубанганынан жаны чыгып кете жаздады; каны

бетине тепти. Абышка боло кызматчысын кызына жөнөттү.

– Силер банандарды сатып көп акча таптыңарбы? – деп сурады ал, кызы келгенде.

– Ооба, ата, көп, – деп жооп берди ал.

– Бул жакка акчаларды алып келип, мага көрсөт. Най Ха Тонг абдан таң калды да, уялып отуруп калды: ал түшүнбөй жатты, банан саткандан тапкан акча менен металлды айлантуунун ортосунда кандай байланыш бар экенин. «Балким, акчалар тажрыйба жасоого керектир», – деп ойлоду ал. Бирок сыртынан эч нерсе айткан жок. Бат эле Нанг Сонг Сай кайтып келди жана таңданган күйөөсүнүн алдында беш жыл ичинде алынган акчанын баарын санады. Най Ха Тонг таңданып турду: алар жыйырма миң тикалга жакын табышыптыр. Нанг Сонг Сайдын атасы болсо, амалданып Най Ха Тонгду карап, айтат:

– Бул акчаларды карачы: алар менин рецептим боюнча алынды! Эми, эгерде кааласаң, аларды жетинчи, сегизинчи же тогузунчу пробадагы алтынга айландыр. А балким, сен бриллиант жана сапфирлерге же пилдер, аттар, уйлар менен буйволдорго кызыгып жүрбө? А балким, – жибек кийимдерби? Сага эмне жакса ошону тандасаң болот! Менин оюмча, менин рецептим сен ушул жылдар бою издеп келген рецепттен кем калышпайт. Абышка сөзүн бүтүрдү, бирок Най Ха Тонг унчукпайт. Ал бир да сөз айта албай калды: ал азыр гана түшүндү, бул акчанын баарын аялы банан саткандан алганын. Ал эмне кылаарын билбей калды. Албетте, абдан жакшы, алар ушунча акча алышты, бирок аны кайын атасынын алдап койгону абдан капа кылды. Кубаныч жана кайгыруу анда күрөшүп жатышты. Мына бирок кубаныч жеңип чыгып, анын жүзүндө жылмаюу чуркап өттү. Ошондо абышка айтат:

– Сен көп жыл алектенген жезди, коргошунду же күмүштү таза, жаркыраган алтынга алмаштырам деп аракет кылган оюнун, жаратылыштын мыйзамына каршы келет. Сен ойлодуң беле, биз, жөнөкөй пенделер, минералдардын маңызын материалдын тилигин боеп салгандай жеңил өзгөртө алабыз деп? Адамдарда жан дүйнө бар жана жакшылык менен жамандыктын ортосундагы айырманы жакшы билишет. Бирок жаман кишини оңдоп-түзөгөн жана аны жакшы нерсеге үйрөткөн оңой-олтоң эмес! Сага али түшүнүксүзбү, биз бир металлды экинчи бир металлга алмаштыруу аракетинен баш тартышыбыз керек экени. Банандар менен иште, уулум, алхимияны унуткун! Най Ха Тонг кары адамды укту, жана ал ушунча убактысын жана акчаларын темир менен болгон оюнга коротконуна ичи ачышты. Ал эми гана түшүндү, өзүнүн тажрыйбаларын таштап, банан өстүрө баштаганында канчалык пайда тапканын. Анан Най Ха Тонг чогулган мамыкты алды, аны күрүч суусу менен аралаштырды да, кайын атасынын айкелин жасады. Качан ал каза болгондо, бул айкелди анын үй-бүлөсүнө кары адамдын кылган жакшы иши жөнүндө эстелик катары берди.

БҮЛҮТ

Тай жомогу

Илгери-илгери бир кыштакта эки дыйкан жашаптыр. Алар алыс мамлекеттерге барып сөода кылууну чечишет.

– Биз эки же үч жылга кетип баратабыз, – дешет алар аялдарына, болгон акчаларын жыйнашат дагы, жолго чыгышат. Жол жунгли аркылуу өтчү экен. Дыйкандар өз кыштагынан көп эле алыстап кетишет. Анан алардын бири ойлонот: «Мен бул жолдошумду өлтүрөйүн, анын акчасын алып, кайра үйгө кайтайын». Ал өз жолдошуна жакын келип, бычак саят. Жарат өлүмгө алып келе турган болот да, өлүп бара жаткан шыбырайт:

– Биз жунглиде болсок, үйдөн алыс болсо эле эч ким сенин кылмышыңды билбей калат дейсиңби? Жок, мен баарын биздин үстүбүздө калкып бараткан булутка айтам! Анан акыркы күчүн чогултуп, ал кыйкырды:

– Булут, менин жолдошум мени өлтүрдү. Менин үйүмө карай учкун дагы, бул тууралуу менин аялыма айткын! Анан ал өлдү. Киши өлтүргүч каткырды:

– Мына акмак! Булутка да айтууга болмок беле? Ал өлгөндүн акчасын алды да, өзүнүн кыштагына кайтып келди. Бат эле өлгөндүн аялы ага келди.

– Менин күйөөм кайда? – деп сурады ал.

– Биз чоочун мамлекетке келгенде, мен башка тарапка кеттим, сенин күйөөң башка тарапка кетти, – деп жооп берди киши өлтүргүч. – Ошондон бери бири-бирибизди көргөн жокпуз. Бир аз убакыт өтөт. Бир жолу киши өлтүргүч верандада эс алып отурган, анан кокусунан асманды карап, булутту көрдү. Ошондо эстеди, өлүп калган киши булутту үйүнө келип, аялына кылмыш жөнүндө айтып бер деп өтүнгөнүн. Киши өлтүргүч катуу каткырды.

– Ал киши акмак болчу! – деди ал үнүн чыгарып.

Анын аялы күйөөсүнүн күлкүсүн угуп, таң калды. Ал бөлмөдөн чыгып, тигинин өзү менен өзү сүйлөшүп жана күлүп жатканын көрдү.

– Сен эмнеге күлүп жатасың? – деп сурады ал.

– Жөн эле, – деп жооп берди күйөөсү. Бирок аялы ишенген жок. Ал аны кайра-кайра сурай бергенден улам, тигил айтты:

– Болуптур, мен сага бүт чындыкты айтып берейин, эгерде сен ал тууралуу эч кимге айтпайм деп каргансаң. Албетте, аялы сырды сактайм деп убада кылды, анан күйөөсү, жолдошун өлтүрүп, анын акчасын алып алганын айтты. Ал өлөр алдында жарадар болгон неме: «Булут! Менин жолдошум мени өлтүрдү. Менин үйүмө учуп барып, бул тууралуу аялыма айткын!» дегени тууралуу дагы айтты.

– Анан мен булутту көргөндө, мен ошол адамдын акмакчылыгын эстедим, – деп күлүп сөзүн бүтүрдү киши өлтүргүч. Бул коркунучтуу сырды аялы бир нече күн сактады, акыры чыдабай кетип, баарын синдисине айтып койду. Ал болсо өзүнүн досуна барып айтып таштады. Бат эле бул окуя кыштактын старостасына белгилүү болду. Староста болсо, киши өлтүргүчтү соттогонго буйруду. Ал болсо айла жогунан баарын мойнуна алды, анан аны өлүм жазасына тартышты.

ТАШ

Тибет жомогу

Дэнба өтмөктүн жанынан өтүп бара жаткан жана чоң ташты ордунан жылдырууга аракет кылып жаткан дыйкандардын тобун көрдү. Алардын жанында барабан сыяктанган чедирейген курсагы бар помещик турган экен. Ал дыйкандарга кыйкырып, алар ташты ордунан жылдыра албай жатканы үчүн урушуп жатты. Дэнба дыйкандарга келди да, сурады:

– Ташты эмнеге жылдырып жатасыңар?

Ага помещик секирип жетти:

– Ал талаада жатат, орун ээлеп турат. Данды аз жыйнап калдык.

– Сеники туура, – деди Дэнбо, – бирок алардын күчү жетпей жатат. Унушча көп киши, а ташты жылдыра алышпайт! Мен жалгыз эле алып салмакмын аны.

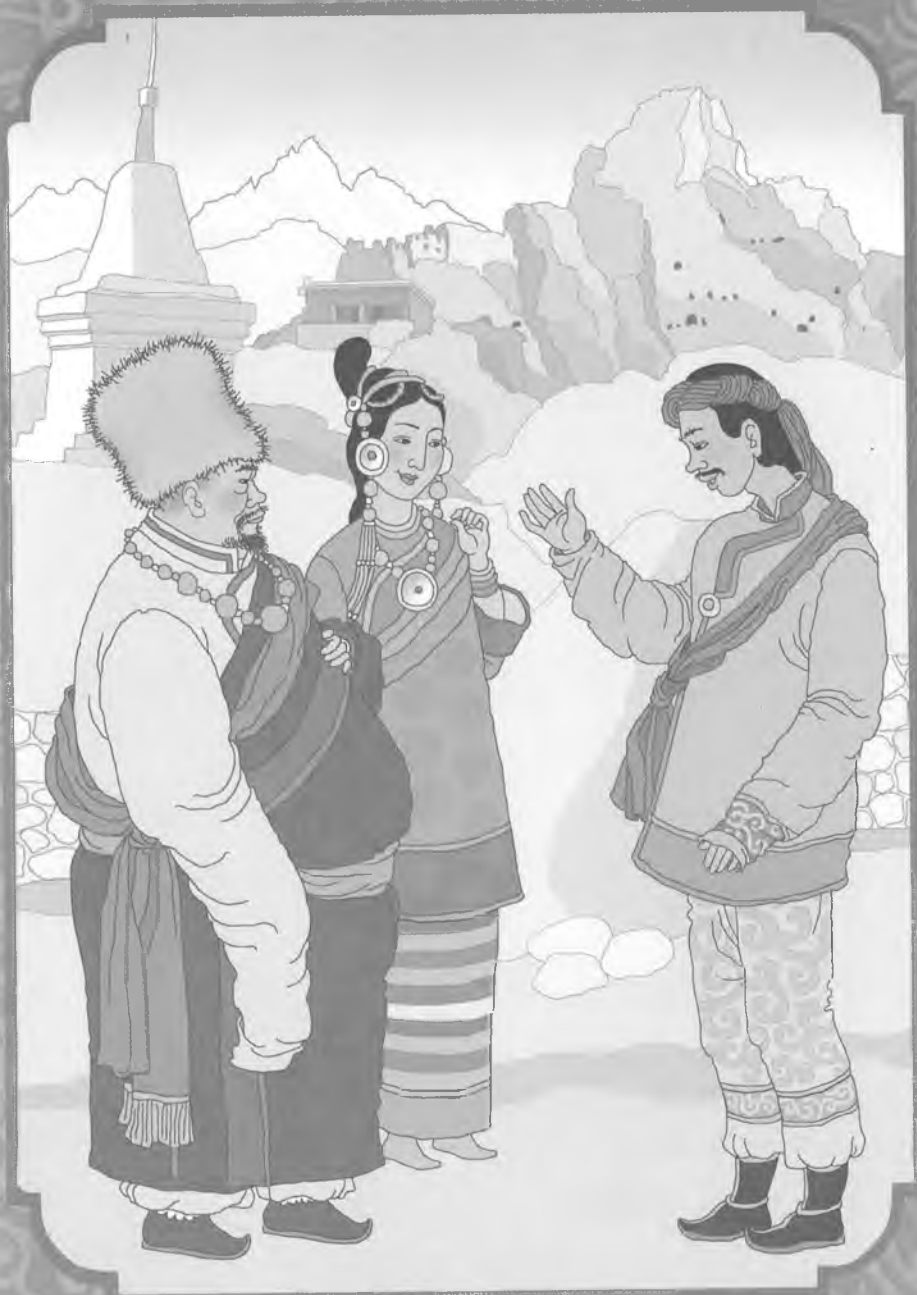
– Анда жасачы, кичи пейилдикке! – деп өтүндү помещик.

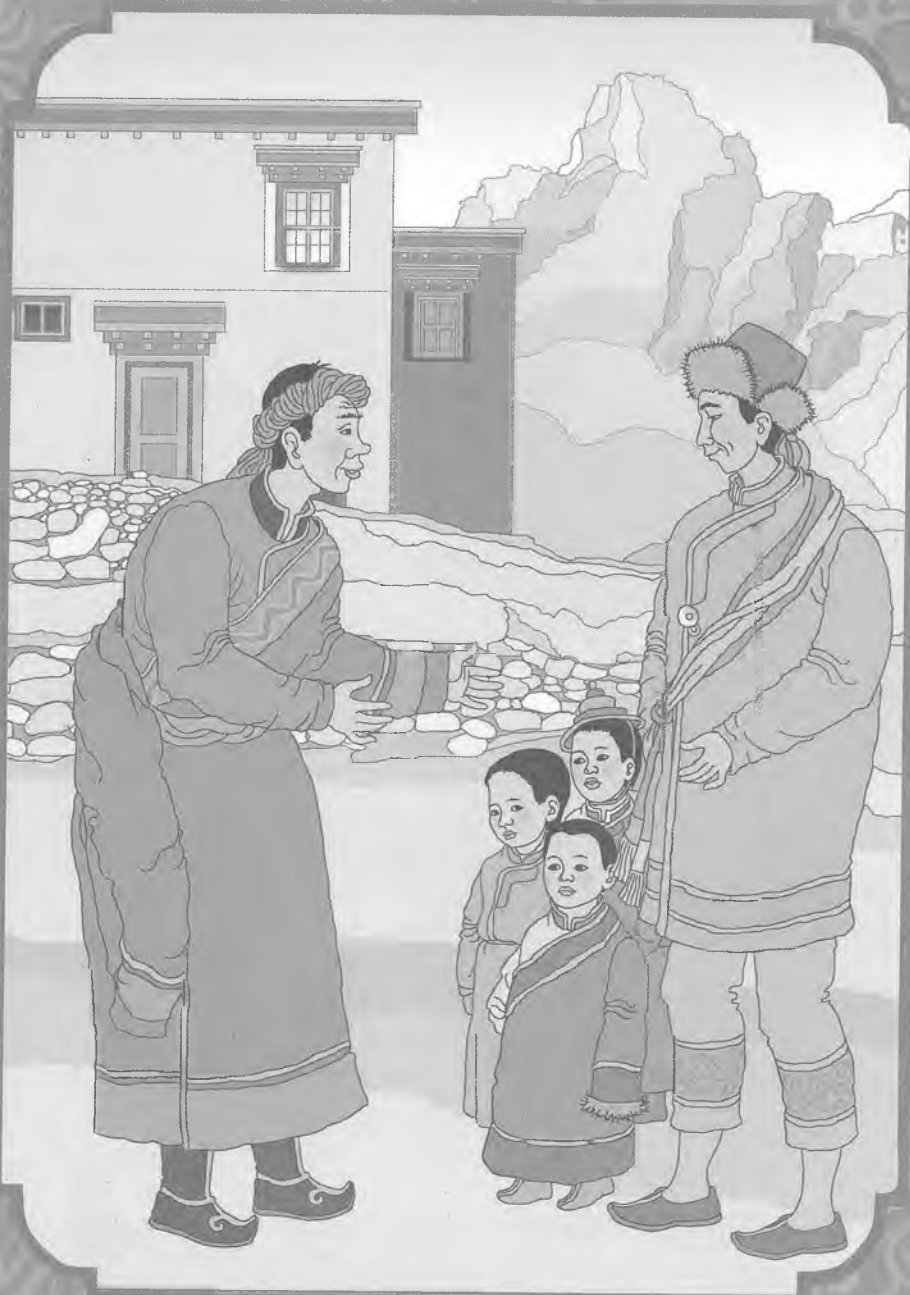
– Макул, бирок мен, али тамактана элекмин. Барып тоюнуп, анан келейин, – деп жооп берди Дэнба бейкапар үнү менен. Помещик кечки тамактан кийин Дэнба келбей көёт экен деп коркуп калды.

– Жүрү биздикине, – деп чакырды ал. – Мен сени тоюнтайын. Үйүнөн помещик аялына дасторконго койдун эти менен шарапты кой деп буйруду. Дэнба чоң тоюп алып, помещик менен талаага келди. Дэнба ташты жип менен курчап туруп ага артын салып туруп, эңкейип, айтты:

– Урматтуу помещик, ташты менин жонума иле сал, – анан кийин кыйкырды: – Эмне турасың? Ташты кой! Көпкө күтүшүм керекпи? Помещик ташты кучактады, бирок, канча чымырканса дагы, козгой алган жок.

– Менин го күчүм жетет, ташты жеткиргенге, а сен, майлуу чоң курсак, аны жада калса көтөрө албайсың, – деп туруп Дэнба, белин түзөт, үйүнө кетип калды.

КҮМ ЖАНА МАЙМЫЛДАР

Тибет жомогу

Эки дос жашаптыр – Биринчи жана Экинчи. Биринчиси көп күнгө алыска кетмек болчу жана ал Экинчисин алтын салынган кумараны сактап турчу деп суранды. Биринчиси кетти, ал эми Экинчиси алтынды кумарадан төгүп алып, аларды карап жыргай баштады. Алтындын жалтырагы анын ынсабын тумандагты – алтындын ордуна кумарага ал кум салып койду. Биринчи досу келгенде, ал Экинчисине жөнөдү.

– Ырахмат, досум, – деди ал, – сен алтынды сактап турганыңа. Мага кумараны берчи. А Экинчиси капаланып жооп кылат:

– Ох, кымбаттуум! Кырсык болду! Сен кеткенден кийин кумарадагы алтын кумга айланып кетти! Куму бар кумараны алып, Биринчиси ойлонду: «Таң калыштуу! Алтын кумга айланып кетти дегенди эч уккан эмесмин! Балким, ал алмаштырып койгондур». Бирок эч нерсе болбогонсуп, айтты:

– Чын элеби? Кандай кырсык, карасаң, менин жолум болбоду да.

– Ооба, ооба, – деп аны колдоду Экинчиси. – Балким, сенин жолуң болбой жатат. Антпесе эмнеге андай болду түшүндүрө албайсың.

Анан бат эле көпкө алыска кетүүгө Экинчи жолдошуна туура келди. Ал Биринчиге үч уулун алып келди да, ал жокто кам көрүп туруусун өтүндү. Экинчи кетти. Биринчи базардан үч маймыл сатып алды да, аларга Экинчинин балдарынын аттарын койду: Джаси, Росан жана Донжу. Күн сайын ал аларды үйрөтүп, ар түрдүү буйрукту аткарганга көндүрдү: чай алып кел, жерди шыпыр, бийле. Экинчиси келээр кезге жакындаганда, Биринчи анын балдарын кошуна кыштакка алып барып таштады. Экинчи келди да, дароо эле Биринчиникине балдарын көздөй жө-

нөдү. Ал дарбазадан кирээри менен эле, Биринчи алдынан чуркап чыгып үнүн калтырак бастырып айтты:

– Досум, менин! Ушундай коркунучтуу кырсык! Сен кетээриң менен, уулдарың биринин артынан бири маймылдарга айланып кетти!

– Болушу мүмкүн эмес! – деп кыйкырып жиберди Экинчи.

– Чын! Чын! Ишенбесең, аларды бул жакка чакыргын. Экинчи кыйкырды:

– Джаси! Кичинекей маймыл чуркап чыкты. Биринчи ага буйруду:

– Чай алып келчи! Маймыл чуркап кетип, дароо эле колуна чай кармап кайра чыкты. Экинчи көргөн көзүнө ишенген жок да, кыйкырды:

– Росан! Экинчи маймыл чуркап келди.

– Жерди шыпыр! – деп буйруду ага Биринчи. Маймыл шыпыргыны алып алып, шыпыра баштады. Экинчинин көзүнөн жаш тегеренди. Ал үчүнчү уулун чакырды:

– Донжу! Үчүнчү маймыл чыкты, андан Биринчи өтүндү: – Атаң үчүн бийлеп берчи. Маймыл аябай аракеттенип бийлей баштады, а Экинчи болсо өңгүрөп ыйлады. Анан эсине келип, ал кыйкырып калды:

– Кантип ушундай болуп калды?! Досум менин, адам маймылга айлана алмак беле?

– Ар кандай болот эми, – деп жооп берди Биринчи. – Алтын деле кумга айланып кетип жатпайбы! Ошондо гана Экинчи түшүндү: «Мына кеп кайда! Ал менден өч алып жаткан тура!» Анан айласы калбай мойнуна алды:

– Чындыгын айтканда, сенин алтының кумга айланган эмес!

А Биринчи жылмайып, жооп кылды:

– Чындыгын айтканда, сенин балдарың дагы маймылдарга айланган жок! Кийинки күнү Экинчи Биринчиге алтынын алып келди, а Биринчи боло Экинчиге анын балдарын берди.

САМАН КАЛПАК

Жапон жомогу

Илгери-илгери кичинекей кыштакта кедей абышка аялы менен жашачу экен. Абышка сатуу үчүн «каса» – чоң саман калпактарды токуучу, кемпири болсо үй ичинде оокаттарды кылчу. Бир жолу, Жаны Жылдын алдында, кемпир күрүч үкөгүн карады да, анда болбогон бир ууч калганын көрдү. Ал күнү кар ушунча калың жаап салгандыктан, алар калпактар үчүн саман чогулта албай калышкан. Кемпир үшкүрүндү да, отко суу асты, күрүчтүн калдыгын бышыруу үчүн.

Анан дубалдагы ийининен чычкандын баласы даяр болду. «Ушунча тамак жегим келет!» – деп ыйлады ал. Ата-чычкан менен Эне-чычкан ага айтышты: «Чыдай тур, кичине-чычкан, сен билесиң да, бул кедейлердин үйү, анда анда-санда гана тоё тамак жешет».

«Байкуш чычкандын баласы», – деди абышка, – «Биз ушунча жакырбыз, жада калса чычкандарыбыз дагы ачка». Боору ооругандан ал күрүчтүн жарымын аларга берди, да баары чогуу тамактанышты.

Кийинки күнү эртең менен чычкандар үйдөн чыгышты, карды тепсеп, чоң кучак саман чогултушту.

Чычкандан көнүлдүү чыйылдап саманды үйгө киргизишти. «Бул – силер биз менен түндө бөлүшкөн күрүч үчүн ыраазычылыкка».

Жашып кеткен абышка, бактысынан ыйлап жибере жаздады. Азыр алар көп калпак токушат, шаарда сатышат да, Жаңы Жылга карата даамдуу көптөгөн тамактарды сатып алышат. Абышка-кемпир ынтымактуу ишке киришишти, а чычкандар болсо, аларга жардамдашты. Саман калбай калганда жана акыркы калпак даяр болгондо, абышка аларды артына илип, терең ак карды жиреп шаарга жөнөдү.

Чоң ата шаар четине жакындаганда, Джидзо-сама-

нын* таш эстеликтери кар басып калган баштары менен турганын байкады. «Джидзо-самага, балким, абдан суук болуп жаткандыр». Ушул сөздөрдү айтып Абышка өзүнүн башын таңган нерсени чечип алып, аны менен ар бир эстеликтин карын түшүрүп чыкты.

Шаарда болсо жаңы жылдык даярдыктар жүрүп жаткан. Майрамга саналуу мүнөттөр гана калган, чуру-чуу түшкөн, көңүлдүү топ Жаңы Жылды тоскону жаткан. Абышка, алардын курчоосунда калган кезде кыйкырып жатты: «Саман калпактар! Сонун калпактар! Мына, кимге керек мыкты саман калпак!» Бирок андан эч ким бир да калпак сатып алган жок. Анан бат эле көчө бош калды, анан түнкү кароолдун коңгуроосу угулду. Абышка, бир да калпак сатпастан, аларды кайра ийнине артынып алып, кайгылуу болуп үйүнө жөнөдү. «Менде Джидзо-самага курмандыкка бере турган эч нерсем жок», – деп кайгылуу ойлонду ал.

Кайгыдагы абышка үйүн көздөй кар баскан жол менен кайтып жөнөдү, акырында шаар четине да жетти. Джидзо-саманын эстеликтеринин жанынан өтүп бара тып, аларды кайра кар басып калганын көрдү. Ал башындагыны кайра чечти да, кайрадан тыкандык менен ар бир эстеликтен карды түшүрүп чыкты. «Мен бир да калпак саткан жокмун, мен алма дагы, тооч дагы сатып алган жокмун, менин силерге бере турган эч нерсем жок. Менден жок десе ушул майрам түнүндө жаан-чачын тосо турган калпактарды алып койгула». Ушул сөздөрдү айтып, ал ар бир эстеликке калпак кийгизе баштады. Эстеликтер алтоо болучу, абышкада болсо болгону беш калпак эле. Абышка бир аз ойлонуп турду да, андан кийин башын байлагычын алып, аны менен акырындап алтынчы эстеликтин башын ороп койду. Үйүнө таптакыр кур кол кайтып келди.

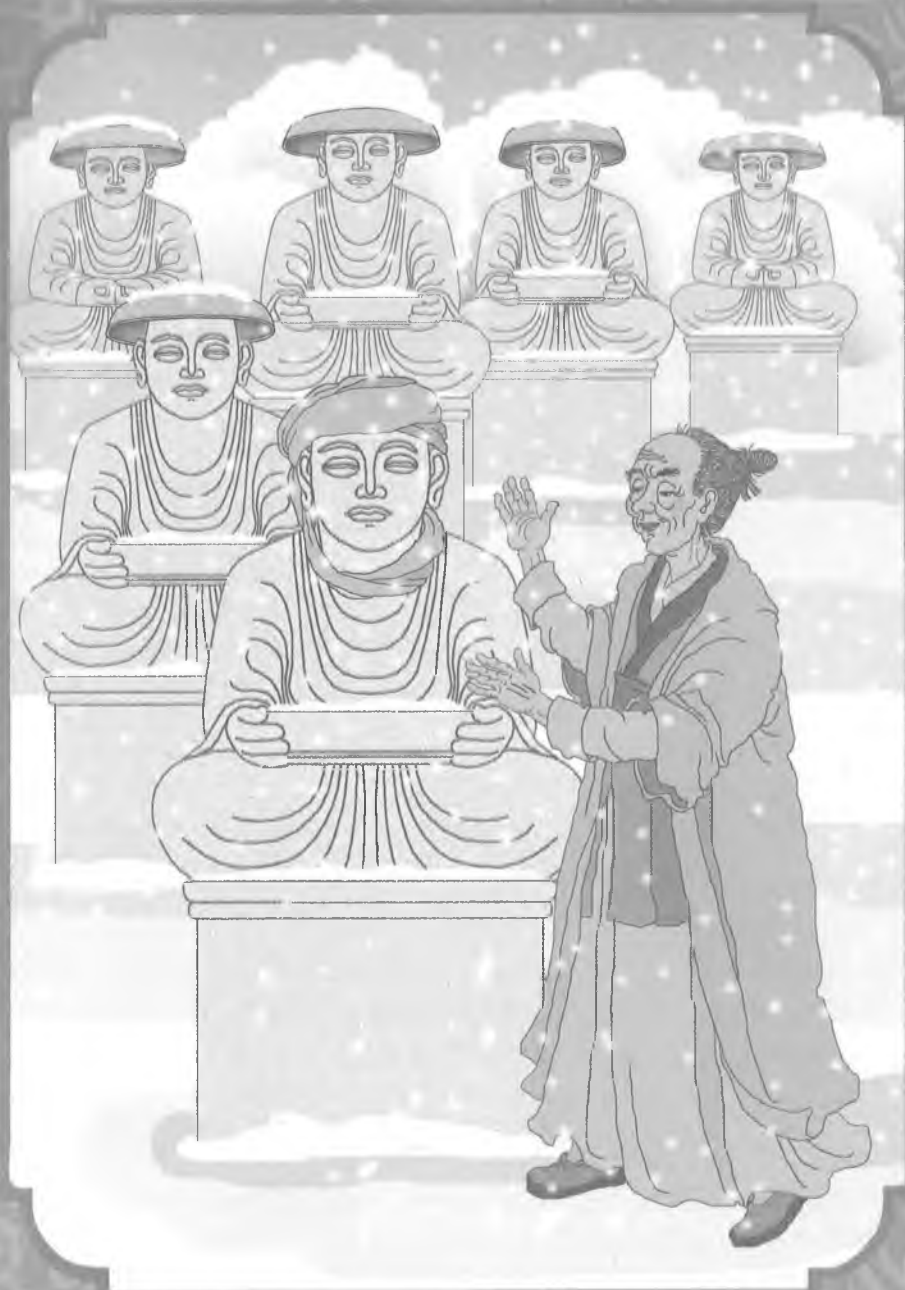
* Джидзо-сама – жөнөкөй элдерди коргоп турган Будда.

Ал үйүнө келгенде чычкандар анын артында бир да калпак жок экенин көрүштү. Алар калпактын баарын саткан экен деп ойлоп, кубанып кетишти. «Кечиргиле мени. Мен эч нерсе сата алган жокмун», – деди абышка, анан аялына жана чычкандарга эмне окуя болгонун айтты. Кемпир, уккандан кийин күйөөсүн тынчтандырды: «Сен жакшы иш жасапсың. Келгиле тоочтордун ордуна сүрсүтөн эт жейли, чай ордуна суу кайнатабыз да, келе жаткан Жаңы Жылды тособуз».

Анан түн ортосунда алар эшиктен катуу кыйкырганды угушту: «Жаңы Жыл келди! Жаңы Жыл келди! Бул жерде калпак саткан кары адамдын үйү кайсы?». Таң калыштуусу, бул үндөр кемпир-чалдын үйүнө жакын келип калышкан Джидзо-саманын эстеликтеринин үнү болчу. Эстеликтер өздөрү менен төбөсүнө чейин күрүч, миса (бул абдан даамдуу буурчактан алынган тамак), алма жана башка таттууларга жык толгон чананы сүйрөп алышыптыр. «Сизге сонун калпактарыңыз үчүн ырахмат, урматтуу калпак саткыч. Боорукердигиңиз үчүн биз сизге ушул белектерди калтырабыз. Жаңы Жыл бактылуу болсун!». Ушуну айтып, Джидзо-саманын эстеликтери шаардын четине кайра кайтып кетишти.

Эми аларда көп тамак-аш бар эле, кемпир-чал жей тургандан алда канча көп. Алар чычкандарды башка жандыктарды дагы конокко чакыргыла дешти. Алардын бардыгы эң бай майрамдык дасторконду даярдашты. Андан кийин абышка кутучага өзгөчө жаңы жылдык күрүч нандарын салып алып, аларды Джидзо-сама эстеликтерине алып барды. «Эми мен силерге курмандык алып келе алам. Ыраазымын силерге».

Абышка үйүнө кайтты да, аялы, чычкандар жана алардын достору менен бирге Жаңы Жылды көңүлдүү тосту.

КИМДИН АСЫЛ БАЙЛЫКТАРЫ ЖАКШЫРААК

Жапон жомогу

Кайсы бир князь эч кимде жок көптөгөн асыл байлыктарга ээ экен. Анда эмне гана жок: сакалчан арстандын мүйүздөрү, балыктын киндиги, тэнгунун желпигичи, жада калса, күн күркүрөөнүн кудайы Каминарисаманын санын байлагычы дагы!

Князь өзүнүн байлыктары менен абдан сыймыктанчу. Бирок анын өзгөчө сыймыктануучу буюму алтын короз болучу. Ал алтындан жасалса дагы, короз кадимки тирүүдөй көрүнчү. Күн сайын жерге жарык түшө баштаары менен, ал үч жолу кыйкырчу: «Кукареку!».

Князь үчүн эң чоң ырахаттануу – бул мезгил мезгили менен өзүнүн байлыктарын алып чыгып, карап туруу болчу. Ага өзгөчө жаккан баалуулуктарын карагандан ал эч качан тажачу эмес экен.

Княздын сегиз башкы кызматчылары боло турган, алардын ар бири, княздык кызматкерлерге тиешелүү болгондой баалуу нерселери боло турган – ал сыймыктана турган элде жок оокаттары эле алардын.

Анан бир жолу князь ошолорду чакырды да, аларга айтты:

– Уккула: эртең кечинде мен асыл байлыктардын кароосун өткөрөмүн. Сарайга баарыңар өз асыл буюмдарыңар менен келгиле. Кимдики мыкты болуп саналса, ошол март сыйлык алат.

Кызматчылары кубанышты:

– «Асыл байлыктар кароосу»! Мына кызык!

– Сыйлыкты мен аламын!

– Ой, жок – мен! Ошентип кобурашып, алар үйлөрүнө тарап кетишет. Кийинки күндүн кечи да келет.

Князь алтын корозун алып чыгат да, кызматчыларын баалуу буюмдары менен күтүп калат.

Анан биринчи кызматчысы келет. Ал өзүнүн байлыгын – «ажыдаардын көзүн» алып келет. Экинчи кызматчы кичинекей баш сөөгүн алып келет.

– Мына торпоктун баш сөөгү, – деп өзүнө ыраазы болуп айтат ал. Үчүнчү кызматчы жез кемпирдин фонарын алып келет. Төртүнчүсү – кашкулактын ашказанын. Бешинчиси – таранчы үчүн бут кийимди. Алтынчысы – тынчы жок көгүчкөндүн канаттары менен тамандарын. Жетинчиси – кулагы керең киши үчүн жасалма кулак алып келет.

Жети кызматчы өз укмуштары менен биринин артынан бири келип жыйналышты да, сегизинчисин күтүп калышты, бирок ал дале келген жок.

– Ал кайда? Ага эмне болду?

– Анда балким, көрсөткөнгө эч нерсе жоктур!

– Ошон үчүн келген жок да! Аянычтуу, бирок...

Жети кызматкер ушинтип кеп кылганча, сегизинчи кызматкер да келди. Ал князга урматтоо менен ийилди.

– Мен кечигип калдым, актанганга эч нерсем жок.

– Кийин кечирим сурайсың. Батыраак көрсөт, эмне байлык алып келдиң?

– Ооба, ооба... Бирок менде өзгөчө деп атай турган мындай деле байлык жок. Бүгүн кечте эмне алып келеримди өзүм билген жокмун, анан кадимки эле байлыктан алып келдим.

– Ха! Кадимкиби? Ал эмне экен? Батыраак көрсөт!

– Мен аны ак сарайдын эшигинин алдына калтырып койдум.

– Ал эмне кылганың, аны батыраак алып кел!

– Ооба, ооба. Азыр! Сегизинчи кызматчы кетти да, дароо эле өз байлыктары менен кайтып келди. Бул

– төрт тил алчаак бала жана төрт жакшынакай кыз эле. Балдар жупташып туруп, сылык жүгүнүштү.

Бүткүл чоң зал жадыраган балдардын жүзүнөн улам жаркырап чыкты. Ал эми княздын алтын корозу жана анын кызматчыларынын укмуштары дароо бозомук тартып калды.

– М-да... – үшкүрүп, сүйлөй баштады князь, – чындыгында бул сонун байлык. Укмуштуудай балдар! Каяктан кадимки болсун, – алардын жанында биздин шумдуктарыбыз жана кымбат баалуу буюмдарыбыз таштанды сыяктуу эле. Мен сага көз артамын, анткени сенде Жапониянын биринчи байлыгы – балдар бар. Сен жеңдиң. Биринчи сыйлык сага тиешелүү. Куттуктаймын! Куттуктаймын!

Башка кызматчылары княздын сөздөрүн угушту, жана уялып калышты. Алар баштарын шылкыйтышты да, көпкө чейин көтөрө алышкан жок.

ЖЫГАЧ ҰСТАНЫН БАЛАСЫ

Индия жомогу

Илгери-илгери бир кыштакта жыгач уста жашаган экен. Анын аялы жана жалгыз баласы болуптур. Баласын алар абдан жакшы көрүп, эч жумуш кылдырчу эмес экен. Бардык жакшы тамак баласына арналып, коноктон алып келгенинин баарын берип эркелетишчү экен. «Өсө гой, балам, тез чоңой. Чоңойсоң бизге жардам бересиң, жөлөк болосуң» – дешчү экен.

Анан баласы чоңоюптур. Атасы мага жардам бер деп чакыра баштайт. Аялы болсо:

– Иштетпей кое турчу, дагы чоңоё түшсүн. Ал-күч бар кезде биз иштеп туралы. Алдан тайып калсак, жалгыз балабыз го – кантип бизди аябасын? – дейт.

Атасы айтат:

– Азыртан иштетип үйрөтсөк, ал бизди багат. Жумуштун көзүн да үйрөнөт, антпесе андан жалкоо жана бекерпоз адам чыгып калат. Менин кантип иштегенимди көрсө, бат эле чоң жыгач уста болуп чыгат. Ошон үчүн мага жардам берсин деп жатам да. А сен болсо тегири сүйлөп турасың.

– Ал дагы эле кичинекей, – дейт апасы. – Үйрөнгө али эрте. Кийин жардам бербей койсо, жакшылап урабыз.

– Ал кезде чоң болуп алса, күчүн да жетпей калат, – деп жооп берет атасы. – Чоңоюп калган баланы кантип сабайсың? Эл эмне дейт? Ким окумал болсо, ата-энесин да сыйлайт, аларга жөлөк болот. Балаңды эмгекке үйрөтпөсөң, өзүңө душман болуп чыга келет.

Энеси баласын эрке кылып салды. Ал эч ким менен эсептешкиси да келбей калды. Атасын укпайт. Убакыт өттү, бала болсо чоңоюп, айылдын балдарына кошулуп кыздардын артынан чуркай баштады. Жумуш

тууралуу ойлогонду да унутту. Атасы тажаганда, жини келип, апасына айтты:

– Мени уксаң – баланды тарбиялай алабыз. Уксаң – ал бизди тоотуп да койбойт. Эгер мени менен жумушка барса, күрүчтөн тамак бер. Барбайбы – эч нерсе бербей.

– Макул, – дейт аялы.

Баласы болсо угуп да койгон жок. Аа ата-энеси тмак бербей калышты. Адегенде айылдан ар кимдикинен сурап жеп жүрдү. Анан боору ооруган апасы атасына көрсөтпөй тойгуза баштады. Ошентип, бир күнү анын тамак жеп отурганын көрүп калган атасы:

– Эй, бекерпоз! – деп кыйкырды. – Кимдин нанын жеп атасың? Айбан десе. Ай, апасы, жашыруун тамак берип жүрөсүңбү?

Атасы канча урушса да, баласы менен аялы эч учугушкан жок. Эртеси баласы апасына:

– Апа, мен бул үйдө мындан ары жашай албайм. Мен үчүн урушпагыла. Кетейин. Көзүм көргөн жакка кете берем, – деди.

– Кайда бармак элең, балам? – дейт апасы. – Кетпе. Атаң уруша берет.

Апасы атасына баласынын кетейин деп жатканын айтса, ал аябай жинденди.

– Жакшы болуптур, бекерпоз неме кете берсин.

Муну уккан баланын айласы кетти. Түндө үйдөн чыгып жөнөдү. Ичкени-жегени эч нерсе алган жок, болгону кескич менен сүргүнү гана алып алды. Ичине таарынычын сактап, кете берди. Токтобой кете берип, курсагы да ачты. Түндү каяктан өткөрөм деп ойлоно баштады. Бир чоң бактын түбүнө келди. Бул бактын ары жагында кыштак бар эле. Бак болсо мал сойгон жер болчу. Ошол себептүү тегеректин баарында сөөктөр жаткан. Ойлонуп отуруп бала сөөктүн бирөөн алып, кы-

ларга иши жогунан кескичи менен кесе баштады. Бир ууч кесиндилер алдына топтолуп калат. Караса, күрүч төгүлүп калгандай көрүнүп кетти көзүнө. «Э-э, күрүчүм жок, усталыгыма салып бул кесиндилерден күрүч жасап коеюнчу» – деп ойлонот. Бир топ күрүч чогулуп калганда: «Мага тамак жасап берер бирөөн издеп көрсөмбү» деп коет өзүнө-өзү.

Бир аз нары басып, айылды көрөт. Кеч кирип бараткандыктан бул жерден орун таап эс алып, эртең жолго чыгайын деп ойлойт. Чоң тамды көрөт. Ушул үйгө суранып көрөйүн деп эшигин тыкылдатат.

Үйдөн бир жаш кыз чыгат. Керебет алып чыгып берип, аны отургузат.

– Биз жыгач усталарбыз. Атам жыгач менен иштейт. Күндүз кечке үйдөн киши үзүлбөйт. Ошон үчүн чоң там салганбыз. Бүгүн болсо ата-энем үйдө жок, конокко кеткен, – дейт.

– Бери карачы, – дейт бала. – Бир нерсе сурайын дедим эле. Менде кичине күрүч бар. Аны бышырып бересиңби?

Кыз макул болду. Табак алып келип, бала салган күрүчтү алды. Караса – бир башкача. Кармап көрүп: «Эмнеге мындай катуу? Биздин күрүчтөн эле бышырып берейинчи» – деп ойлонду. Өзүнүн күрүчүнөн бышырды. Бул мезгилде ата-энеси келип калышты. Конок баланын күрүчүн аларга көрсөттү. Карап көрүшүп ата-энеси кыздан сурашты:

– Бул күрүчтү кайдан алдың? Бизде мындай күрүч болбойт. – Чыракты алып, дагы да карап көрүштү, – бул күрүч эмес. Сөөк окшойт.

– Муну биздин үйдөн түнөк сураган бала берген. Бышырып бер деди, – деп жооп берет кыз. Ата-энеси бири-бирине:

– Бул жакшы уста окшойт. – дешти. Анан кызы-

нан – ал кандай экен, жашбы же кары адамбы? – деп сурашты.

– Узун бойлуу, кары эмес сулуу жигит экен, – дейт кызы.

– Кызым, аны биздин үйдө калып, күйөө бала болуп бер десек макулсуңбу?

– Кандай чечсенер, мен макулмун, – деди кызы.

Макулдашылган боюнча бала менен сүйлөшүп көрүсө, ал макул болду. Алар кызын балага беришти. Үй ишине жардам берет деп ойлошту. Жашоосуна керек болгондун баарын бөлүп беришти.

Убакыт өтүп жатты. Күйөө бала эч жумуш аткарбайт. Ушак айткандан башка жумушу жок. Тамак жээрге келгенде даяр болуп калат. Бир ай ушинтип жашады. Анан аялынын ата-энеси да, туугандары да нааразы боло баштады. Бир жолу алар күйөө балага:

– Эртең биз менен токойго бар, жер айдоого даярдануу керек. Бак кыйалы: каамытка, соконун тишине, буурсун сабына, анан керебетке буттарды жасоо керек, – дешет.

Бала макул болот. Эртең менен башкаларга кошулуп жеңилірээк балта тандап алып, токойго жөнөдү. Ал жакта баары иштей башташты: бирөө түз, текши өскөн бакты кыйып жатса, башкалары отун чогултуп киришти. А бала болсо бул жерде да өзүнө жумуш таппады – ары-бери басып жүрдү. Ошентип жүрүп, бир дөбөнүн алдына келип калат. Ал жерде бир бак сүйлөп жатыптыр:

– Ким мени кыйып алып, керебетке бут жасаса, ал раджа болот.

Жакын барды. Бак дагы эле баягысын кайталайт, бирок ал түз эмес, ийри-муйру эле. Бала кыйып алды ал бакты. Элдер анын алып келе жаткан багын көрүп шылдың кылышты. Бала болсо сүйлөбөй, тынч отура бер-

ди. Абышка болсо акмак күйөө балалуу болгон экенмин деп кайгырды.

Эртеси ал бакты кескилеп керебетке бут жасады. Көргөндүн көзү таң калган буттар болуп чыкты. Эми элдер: «Карасаң! Иштин көзүн билет тура. Баарыбызды алдап кетти» – дей башташты. Бала буттарды жасап бүтүп, керебеттин астындагы жыгачын да жасады.

– Мен керебетти бир рупийге сатам, – деди бала. – Анча беришпесе, сатпай коём.

Убакыт өттү. Раджа кайсы бир кыштакта мурун эч ким көрбөгөн керебет пайда болгонун угуп калат. Өзүнүн желдеттерине аны сатып келүүгө буйрат. Канча сураса, ошондой баага сатып алгыла дейт. Желдеттери керебетти көрөр менен, эки рупий берип, аны алып кетишет. Аны көргөн абышка абдан сүйүндү. Ошондон тартып эч ким баланы жемелебей калды.

Керебет раджага абдан жакты. Ошол түнү эле ал анда уктоону чечет. Түш көрөт: төрт бут керебеттин жыгачынан суурулуп чыгат. Биринчиси чыгышка кетти, экинчиси – батышка, үчүнчүсү – түндүккө, төртүнчүсү – түштүккө кетет. Батышка барган бут раджанын үстүнө дубал кулап түшкөнү калганын көрөт, аны жөлөп калат. Түндүккө кеткени раджанын бут кийимине кирип алып, аны чагайын деп жаткан жыланды көрдү. Түштүккө кеткен буту болсо киши жегич, кубулуп ар кандай түрго келип алуучу желмогуз ракшастын раджаны жейин деп келатканын көрдү. Секирип барып кекиртегине кадалып калды. Аны жылдырбай кармап турду.

Раджа эртең менен ойгонуп караса – чындап эле керебеттин буттары жок, жерде жатат. Карап көрүүнү чечет. Бут кийимин киейин десе, ал жактан бут кыйкырат: «Ал жакта жылан бар!» – деп. Таяк алып келип, жыланды жанчып өлтүрүштү. Раджа дубалды караса, чындап эле аны бир бут кармап турат. Андан кийин

эшиктен ракшасты көрүп, мылтык алып келип атып өлтүрөт. Үч бут ордуна келип турду, төртүнчүсү болсо жок. Раджа аскер топтоп чыгышка жөнөдү. Керебеттин буту көп аскерлерди токтотуп туруптур. Раджа аларды жеңет. Үйүнө кайтат. Караса – төрт бут тең ордунда. Кубанган раджа:

– Бул керебет менин өмүрүмдү сактап калды. Аны жасаган устаны алтын сарайга чакыруу керек, – дейт.

Устаны аялы менен алып келишти. Раджа өз хандыгынын калкын чакырып, жарыя салат:

– Бул адам мени сактап калды. Бүгүн мен ага өз хандыгымдын бир бөлүгүн берем. Силерди болсо, калкым, анын ким экенин билсин деп чакырдым.

Ошентип бала хандыктын жаңы раджасы болуп калат. Бир-эки жылдан кийин ата-энесин, дагы бир жылдан кийин – аялынын ата-энесин алдырып алат. Ошентип баары раджанын шаарында жашап калышыптыр.

КАНАЙЫМ-БАКЛАЖАН

Индия жомогу

Качандыр бир кедей брахман аялы менен жашаптыр. Алар абдан жакыр экен. Көп учурда тамагы жок калып, чөптөр жана тамырлар менен тамактанышчу экен. Бир күнү брахман токойдо чөп чогултуп жүрүп, өсүп турган баклажан таап алат. Аны казып үйүнө алып барып, алачыгынын алдына өстүрөт. Күндө сугарат. Баклажан жакшы өсөт. Анда алмурутка окшогон бир чоң дан пайда болот. Ал даны абдан кооз болгондуктан, аны аяп жешпейт. Бирок бир күнү үйдө эч нерсе калбаганда, брахман аялына:

– Баклажанды жейли. Аны түшкү тамакка даярда, – дейт.

Аялы барып кесип алды. Кесип атканда онтогон үн угулду. Алып келип тазалай баштаса, ичке үн:

– Абайлаңыз! Акырын тазалаңызчы, антпесеңиз мени кесип аласызбы деп коркуп атам! – дейт.

Акырында аярлап кабыгын аарчып бүтөт. Ах! Дандын ичинен кызгылт-көк жана ак шайы кийим кийинген супсулуу кичинекей кыз көрүндү. Брахман менен аялы абдан кубанышты, анткени алардын баласы жок эле. Алар кызды багып, эркелетип, атын Канайым-баклажан коюшту.

Брахмандан көп алыс эмес жерде падыша жашачу. Анын аялы жана жети уулу бар эле. Бир күнү падышанын малайы брахмандын үйүнүн жанынан өтүп бара жатып Канайым-баклажанды көрүп калат. Ал жөнүндө өзүнүн канышасына айтып барат. Эгер падыша мындай сулууну көрүп калса, өз аялын унутуп калат го дейт.

Каныша абдан кызганчаак эле. Канайым-баклажанды жоготууну чечет. Ага кат жөнөтөт. Сенин сулуулугуң тууралуу кабар ак сарайга жетти, каныша ага ишенгиси келет, келип кет деп жазат. Канайым болсо

өзүнүн сулуулугуна сыймыктанчу. Ал ак сарайга келет, амалкөй каныша ага:

– Сен ак сарайда жашоого жаралыпсың! Ушул убактан тартып – сен менин сиңдимсиң! Мени менен жаша, – дейт.

Канайым-баклажан ага ишенип, сарайда жашап калат. Каныша болсо сыйкырчы эле. Бир караганда эле коногунун жөн адам эмес, пери экенин түшүнөт. Ошол себептүү, кыз уктап жатканда каныша андан сыйкырдын күчү менен сурайт:

– Сулуу Канайым-баклажан, мага чыныңды айтчы, сенин жаның кай жакта?

Канайым болсо:

– Сенин улуу балаңдын жаны менен бир. Аны өлтүрсөң, мен да өлөм, – деп жооп берет.

Эртеси таңда уктап жаткан уулуна келип каныша аны өз колу менен өлтүрөт. Малайын болсо Канайым-баклажан өлдү бекен карап кел деп жиберет. Малайы анын аман экенин, өзүн жакшы сезип жатканын айтып келет.

Кийинки түнү окуя дагы кайталанат. Каардуу каныша өз оюнан кайтпастан, улам бирден баласын өлтүрө берет. Жини келгенин көз жашынан чыгарып ыйлайт. Акырында бардык күчүн топтоп, канайымды аябай сыйкырлап кирет. Ал болсо мындан ары каршы тура албай, каныша:

– Канайым-баклажан! Сенин жаның кайда жатканы тууралуу мага чындыкты айтчы, – деп сураганда, чындыкты айтат.

– Мындан алыс жерде дарыяда кызыл-жашыл балык жашайт, – дейт кыз. – Балыктын ичинде – аары, аарыда – кичинекей кутуча, а кутучада болсо – эң кооз шуру. Аны тагынсаң, мен өлөм.

Жоопко ыраазы болгон каныша ал балыкты баты-

раак табууну ойлойт. Падыша келгенде, ыйлап отуруп алат. Падыша эмне болгонун сурайт. Анда каныша элде жок шуруну алгысы келгенин айтат. Аны кайдан табуу керектигин да айтып берет.

Падыша абдан боорукер адам эле. Жети баласынын өлүмүнө абдан кайгырып жүргөн. Аялы ага балдарың жугуштуу оорудан каза тапты деп айткан болчу. Өз аялына укмуш шуруну таап берүү үчүн хандыгынын балыкчыларынын баарына күнү-түнү кызыл-жашыл балык табылмайын балык кармай берүүнү буйрат. Акыры канышанын тилеги аткарылат.

Канайым-баклажан сырын ачып койгондон баштап, жакында өлөрүн билчү. Капалуу болгон кыз багып алган ата-энесинин үйүнө кайтып келип, өзү өлгөндө денесин көмбөгүлө жана өрттөбөгүлө деп суранат:

– Силер мени эң жакшы көйнөгүмдү кийгизип, керебетке жаткырып, гүлдөр менен жаап, токойдун дал ортосуна алып барып койгула. Сыртынан дубал тургузуп, эч ким көрбөгөндөй кылып калтыргыла – дейт.

Ата-энеси анын акыркы каалоосун аткарабыз деп убада беришет. Мына, каныша шуруну мойнуна салды, а канайым ушул кезде өлдү. Брахман менен аялы кызын эң жакшы кийимдерине кийинтип, гүлдөр менен жаап, токойдун ортосунда калтырышты. Каныша болсо майын канайым өлдү бекен билип кел деп жиберет. Ал кайтып келип «өлүптүр, бирок денеси көмүлбөй, түндүк жактагы токойдун ортосунда жатат» деп айтат.

Падыша балдарын ойлоп санаа тартып жүрөт. Кайгысын унутайын деп күнүгө аң уулап чыгат. Каныша болсо, андан түндүк жактагы токойдо аң уулабагын деп суранат.

Бир күнү батыштан да, чыгыштан да, түштүктөн да эч аң таппай убадасын унутуп падыша түндүк жактагы токойго келет. Адашып кетип, акыры дубал менен

тосулган жерге туш бөлөт. Кызыгып эмне бар экенин билүү үчүн дубалдан секирип түшөт. Ал жактан керебетте жаңы эле уктагандай болуп, гүлдөр менен жабылган сулуу канайымды көрөт. Көзүн ачса экен деп кудайга сыйынып бир күн убакытын өткөрөт. Кечинде үйүнө кайтып келет. Эртеси таң эрте падыша кол алдындагыларын бошөтүп, өзү болсо дагы канайымга келет. Өлүү кыздын жанында ал күн артынан күндү өткөрө берет.

Бирок жылдын аягында бир күнү ал канайымдын жанында көпкө кармалып калат. Каныша баалуу кийимдерин кийип алып падышаны күткөндөн жадайт. Кийимин чечкен каныша шуруну да мойнунан чечет. Бул убакта Канайым-баклажан ойгонуп туруп келет. Падышага анын аялы жети баласын жана өзүн кантип өлтүргөнүн айтып берет. Падыша каарданып, кийинки күнү аялын жазалады. Терең ор казып, аны чайндар менен жыландарга толтуруп, ал жакка аялын таштатты. Канайым-баклажанга болсо аялым бол деп сунуш кылды. Ошондөн кийин алар ак сарайда бактылуу өмүр сүрүп турушту.

ТӨРТ МҮЙҮЗДҮҮ КОЧКОР

Индия жомогу

Бул окуя эчак эле, улуу майрамдын алдында болуп өткөн. Түндүк Индиянын кайсы бир кыштагына кеч кирип калганда эки жолоочу келип түшөт. Алар башка өлкөдөн келишкен эле. Алыс жол жүрүүдөн чарчап, курсактары ачып турушкан. Жолоочулар токтой турган үй, жылуу тамак жана ыңгайлуу төшөк издей башташат. Бирок конок үйүндө бош орун калбай калган экен. Ал үйдүн кожоюну жада калса үйдүн астындагы бөлмөдө да керебет жок экенин айтат. Айласы кеткен жолоочулар кыштактагы үйлөрдөн жай издей башташат. Канча акча болсо да төлөйбүз дегенине карабастан, аларды эч ким үйүнө киргизбейт. Майрам маалында эч ким чоочундарды үйүнө киргизгенди жакшы көрүшпөйт болчу.

Акырында келгиндер айылдын эң аягында жайгашкан бир начар алачыктын жанына келишти. Тыкылдатышса кары адам эшик ачты. Бул абдан кедей дыйкан болуучу. Ал жолоочуларды үйүнө киргизүүгө макул болду. Үй ээлери жолоочуларга сый көрсөтүштү. Дыйкандын аялы күйөөсүнө жана өзүнө кичине тамак жасаган эле, кубанып коноктору менен оокаттанышты. Тамак желгенден кийин, аялы-күйөөсү аларга керебеттерин бошотуп берип, өздөрү жерге жата кетишти.

Жолоочулар мындай сыйга аябай таң калышты. Эртеси таң атканда кетүүгө камынып жатышса, үй ээлери аларды калып майрамдык тамактан ооз тийип кеткиле дешет. Жолоочулар калууну чечишти. Үй ээлери болсо кочкор союз, майрамдык тамак жасашты. Коноктор ширелүү эттен тое жешти. Алардын бирөө дыйкандын аялынан сурады:

– Мээрман аял, айтчы, силер сойгон кочкордун канча мүйүзү бар эле?

– Ах, тамашалабаңызчы! – деп күлдү аялы. – Канда болмок эле? Экөө эле.

– Андай болсо, каалаганынды сура, сенин эки каалоонду аткарууга даярбыз.

– Каалоомдубу! Эмнени каалайын? Бизде баары эле бар. Бирок эгерде кудай биздин ушул бакытыбызды сактап, муктаждыктан куткарса эле, биз өмүрүбүздүн акырына чейин ыраазы болот элек, – деди аял.

– Мейли анда, ошондой болсун! – дешти эки жолоочу тең. Үй ээлерине чын жүрөктөн ыраазчылыгын айтып, бир жылдан кийин дал ушул убакта келип кетebиз деп эки жолоочу жолго түштү.

Бир топ убакыт өттү. Дыйкандын аялынын каалоолору аткарыла баштады. Алардын тооктору тынымсыз жумуртка беришет. Уйлары көп сүт берип, талааларында болсо көз жеткис эгин өсүп жатты. Аз убакыттын ичинде эле дыйкан менен аялы байып кетишти. Бүт айыл бул бакыттын кайдан келгенин билгилери келишти. Аны билип алып, ошол түнү жолоочуларды киргизбей койгонуна өкүнүштү. Эмки келгенинде аларды киргизип алууну баары ойлоп турду. Айылдын эң бай адамы абышкага келип:

– Боорукер адам, эмки жылы жолоочулар келгенде, аларды менин үйүмө жибергин. Антпесен, мен сени жоготом! – дейт.

Бул адам жергиликтүү сот болгонуна байланыштуу абышка ага жок дей албайт.

Ошентип дагы улуу майрам жакындайт. Өз сөздөрүнө бекем турган жолоочулар абышканын үйүнө келишет. Аларды жылуу тосуп алган дыйкан менен аялы ыраазычылыгын айтат. Абышка алардан байдын үйүнө барып жаткылачы деп суранат.

Бай болсо жолоочуларды абдан жакшы кабыл алат. Болгон күчүн жумшап, аларга эң жакшы тамак берип,

шарттын баарын түзөт. А өзү болсо каалоолорунун аткарылышын күтүп жатты.

Эртеси майрамдык тамактан соң да жолоочулар каалоо тууралуу сөз кылышпайт. Бай болсо аларды арабага салып жеткирип коеюн деп сунуш кылат. Жолоочулар бул сунушка кубанышат.

Бир аз жылган соң, жолоочулардын бирөө үй ээсина:

– Айтчы, досум, сен сойгон кочкордун канча мүйүзү бар эле? – деп сурады.

– Албетте, төрт, мээримдүү коногум! – дейт бай.

– Төрт? – деп таңданышты эки жолоочу тең. – Ушундай да болобу?

– О, силерге даярдаган кочкор укмуштай өзгөчө, – деп калп айтты бай.

– Андай болсо, биз сенин төрт каалоонду аткаралы.

Бай абдан кубанды. Бирок аялы менен кеңешип туруп анан каалоосун жолоочуларга айткысы келгенин билдирди. Ошентип жолоочуларды жолго таштап коюп, арабасын үйүн карай айдап жөнөдү. Кетип баратканда анын чыдамы түгөнүп, аттар араң бараткандай сезилди.

– Бул аттар учса эмне! – деп катуу айтып жиберди бай.

Таң калыштуусу, аттар ошол замат асманга учуп жөнөштү. Бай болсо колунда тизгинин кармап арабасында отурган бойдон калды.

– Ой-ой-ой! – деп кейиди ал. – Эмне болуп кетти! Мен бир каалоону бекерден бекер жоготтум. Үйгө да жете албай жатам. Аялымдын жанында болуп, андан каалоосун сурасам эмне! – деп айтар замат, аялынын алдында болуп калды. Анын колундагы тизгинди көргөн аялы жинденип:

– Сен эмне турасың бул жерде? Колунда эмне тиз-

гин! Эмнеге сен жолоочулар менен эмессиң, алар биздин каалоолорду аткарышы керек эмес беле? – дейт.

– Сен да биздин кочкордун төрт мүйүзү бар деп айт деген. Ошол мүйүз сенин башыңа чыкса эмне! Кел эми, чексиз байлык сура! – дейт бай.

Муну айтары менен аялынын башына эки мүйүз өсүп чыкты. Аны көргөн аялы жинденип:

– Чексиз байлыкпы? – деп кыйкырды күйөөсүнө.
– Сен мени өмүр бою ушул мүйүз менен калат деп турсаңбы?

Күйөөсү бир нерсе айткыча болбой, мүйүз жоголушун суранды.

Баары бүткөн соң, экөө өздөрүнүн ачкөздүгүнүн, акылсыздыгынын аркасында төрт каалоону жоготуп, жакшы жашоого жетпей калганын түшүнүштү.

ӨЗ АКЫЛЫ МЕНЕН (АШКАБАК-КҮЙӨӨ)

Индия жомогу

Бир абышка-кемпир жашаган экен. Балдары жок экен. Тажап, отуруп алышып тагдырына таарынышчу экен. Бир күнү абышка-кемпир ашкабак өскөн кооосунда отурушкан эле.

– Эх, уулум болсо эмне, – деди абышка. Караса эле, саптан чыгып тоголонуп бир ашкабак алардын жанына келип:

– А мен эмне бала эмес бекем? – деп сурады.

Абышка карап таң калды. Ким көрүптүр, ашкабактын адамча сүйлөгөнүн! Бирок өз баласын көргөндөй кубанды. Ашкабакты бала кылып багып алышты.

Абышка-кемпир күндүз кечке талаада иштешет. Ашкабак-бала тамак жасап аларга алып келип берет. Ата-энеси аны өз баласынан артык көрүшөт. Ошентип ашкабак чоңоё берет. Үйлөнө турган кез да жетип келди. Ал абышка-кемпирге кайрылат:

– Мага келинчек издегиле!

Алар адегенде күлүштү, анан кайгыра башташты:

– Ким сага чыкмак эле, балам?!

– Анда мен келинчекти өзүм табам. Көрөсүңөр го, падышанын кызына үйлөнөм!

Ошентип ашкабак-бала жолго камынып, кыз издеп жөнөдү. Ар кайсы мамлекетке барды. Көптөгөн шаарларда болду. Акырында бир хандыктын борбор шаарына келди. Ал хандыкты жети кызы бар раджа башкарып туруучу.

Бир күнү раджа кыздарын чакырып алып, алардан сурады:

– Кана, айткылачы, кимдин акылы менен жашайсыңар?

– Сенин акылың менен, ата, – дешти бир үн менен алты канайым. – Эгер сен раджа жана биздин атабыз болбогондо, биз мынча байлыкты кайдан көрмөкпүз. Мындай бактылуу жашоо болмок беле?

Раджага бул жооп абдан жагат. Бирок эмнегедир жетинчи, эң кичүү канайым унчукпайт.

– А сен эмне үндөбөйсүң, Канчхи? Кимдин акылы менен жашап жатасың?

– Мен өз акылым менен жашайм, ата, – деп жооп берет Канчхи.

Раджа ачууланды. Анын өңү да өзгөрүп кетти, каарданганынан коздорү кызарып чыкты.

– Корсо менин аталык жакшылыгымды билбейт экенсиң да? Карасаң, атасын жаман көрүп, өзүн укмуш сезип калганын! Макул анда! Көрөбүз, сенин тагдырың канчалык бактылуу экенин.

Раджа Канчхини таң эрте падыша сарайына ким биринчи жакын келсе, ошого күйөөгө бергиле деп буйрук чыгарды. Кенже канайым абдан боюн көтөргөн кыз болгондуктан, өз сөзүнө бекем турчу. Көркөндун ордуна атасынын айтканына макул бөлду.

А шаарда болсо бул убакта ашкабак-бала жүргөн. Таң эрте ал падыша сарайына келди. Раджа таң сүргөндөн тартып терезеден ким биринчи келет болду экен деп карап отурган. Ашкабакты көрүп кенже кызын чакырды:

– Карачы, сенин тагдырың кимди жибергенин!

– Мейли, мен макулмун, – деп жооп берди канайым.

Раджа той өткөрдү. Тойдон кийин ашкабак жаш аялы менен үйүн карай жөнөдү. Раджа болсо кызына сепке эч нерсе берген жок. Сый-урмат көрсөтпөстөн гана узатып койду. Алар жол менен жөө кетишти.

Жолдон бышып жетилип калган нан жасоого боло турган дандары бар бак жолукту. Аларды көргөн ашкабак-күйөө канайымга:

– Мен өйдө чыгайын, бакты силкем, сен түшкөн дандарын чогулта бер, – дейт.

Бактын башын чыгып, аны силке баштады. Дандар жерге төгүлдү. Ашкабак кайра түшүп келатканда, бутакка илинип калып, кармана албай кулап кетти. Жерге катуу урунуп, майда бөлүктөргө чачырады. Аны көргөн канайым ыйлап кирди:

– Карачы, мен бактысызды! Кантип өз акылым менен жашамак элем!

Анан атасы жана эжелери аны шылдыңдап жатканын эстеп, убагында аларды укпаганына өкүндү. Бир маалда ашкабак-күйөөсүнүн үнүн укту:

– Кайгырба, Канчхи! Мен өлгөн жокмун, мен жөн гана кийимимди алмаштырдым!

Бактын артынан күйөөчү адам кейпинде чыгып келди – сулуу, шыңга бойлуу, шайыр. Кубанганынан канайым анын бутун кучактап жыгылды. Үйүнө келишип, жакшы жашоо өткөрө башташты.

Бул тууралуу кабар бардык өлкөгө тарады. Ал кабар канайымдын атасына да жетти. Аялын жана алты кызын алып, күйөө баласын көргөнү шашып келди. Күйөө баласын көрүп, кызын өз акылы менен жашаганы үчүн мактай баштады.

А ар бир эжеси ичи тарып: «Эмнеге мен өз акылым бар деп айткан жокмун? Мага да ушундай сулуу күйөө туш болмок экен. Канчхи өз акылы менен жетти буга!» – деп ойлошту.

Раджа болсо кызына туура эмес мамиле кылганына капа болду. Ага жарым хандыгын ал десе, кызы:

– Өз акылыбыз менен эле жашайбыз, ата! – деп жооп берди.

Чын да: өз акылың менен жашасаң, эч кимге көз каранды болбойсун.

БАНГА

Монгол жомогу

Илгери өткөн заманда Банга аттуу кедей бала апасы менен жашачу экен. Балтасынан башка эч нерсеси болбоптур. Токойдон отун алып, кыштак кыдырып сатып күн көрчү. Бир күнү бала бак кыйып жүргөн. Кулагына коңгуроонун шылдыры угулат. Үндү ээрчип барса, аска башында будда монахы лама отурат.

– Акыры келдинби, балам, – деди лама. – Мени ук. Бир нече күндөн кийин суу ташкындайт. Сал жаса. Апанды отургузуп, сүзө бер. Сага карыганында монах антын берген чавганца кемпир, жылан жана чычкандар жолугат. Жылан менен чычкандарды сал, а кемпирди албагын!

Үч күн өткөн соң чындап эле суу ташкыны башталды. Банга ламанын айтканын угуп, сал жасап, апасы менен сүзүп жөнөштү. Жылан жардам сурап балага кайрылды. Алып алды. Чычкандар да топтошуп келишти. Банга аларды да алып алды. Кемпир чакырып жатканын угуп, апамдай эле кары экен деп аяп, аны да салды. Бир топтон кийин суу токтоду. Бала сактап калган жандыктын баары ар жакка тарап кетишти.

Убакыт өттү. Бир күнү Банга токойго жөнөдү. Күтүүсүздөн катуу шамал сокту. Шамал басылганда, Банга балтасы жерде жатканын көрдү. А балтасынан ары карай из кетет экен. Из кууп жөнөдү. Издер баланы бир үңкүрдүн оозуна алып келди. Үңкүрдүн ары жагында да жол бар экен. Асканын аркы тарабына чыкты Банга. Караса – тоолуу өрөөн турат. Ал өрөөндө көптөгөн боз үйлөр бар экен. Бир боз үйдө эки адам отурат – баштары жез, буттарында болсо сайгактын туяктарындай туяктары бар. Алар балага коркунучтуу карашты. Коркуп кеткен Банга качып жөнөдү. Алдынан эки таш үй кезикти. Эшиктеринде –

чоң темир кулпу. Бирөөнөн ыйлаган үн угулат. Балтасы менен кулпуну сындырып эшикти ачты. Үйдө көп адам бар экен.

– Бул кайсы жер? – деп сурады алардан Банга.

– Шайтандар өлкөсү, – деп жооп беришти ага.

– А алар азыр кайда?

Алар боз үйлөрдү кыдырып, жем издешет. Бүгүн болсо башкы шайтан бутун сындырып алды. Азыр коло табактарды урушат. Анан шайтандар тетигил үйдө чогулушат.

Банга көчөгө чыкты. Кулак салса: табактар урулуп жатат! Банга боз үйдөн көргөндөргө окшош түрү суук немелер коңшу үйгө чогула башташты.

– Баарыңар келдиңерби? – деп үнүн катуу чыгарып сурады Банга.

– Баары. Башчыбыз гана жок, – деп жооп беришти түрү сууктар.

– Эмнеге?

– Ооруп атат.

Банга эшикти сыртынан бекитти. Үйдүн тегеретесин бүт отун менен курчап, өрттөп жиберди. Берки тамдан адамдарды чыгарып алды. Чогулуп башчысына барышты. Ал качып кетейин деди эле, жаткан керебетинен кулап түштү. Банга аны балтасы менен уруп өлтүрдү. Ал жерден баалуу таштарды жана жасалгаларды алып үйүнө кайтты. Жолдон кайдан-жайдан келгени белгисиз баягы өзү сактаган чавганцага жолукту. Банга анын түрү сууктардын энеси экенин билген эмес.

Чавганца болсо ханга барды. Банга алтындарымды уурдап алды деп калп айтты. Хан Банганы орго салууга буйруду. Эгер ал сактап калган чычкандар тамак-аш алып келип берип турбаса, бала ачкадан өлмөк. А жылан болсо хандын боз үйүнө жылып кирди. Хан уктап калганда мойнуна оролду. Аз жерден муунтуп сала жаз-

дады. Эртең менен хан ламаны чакыртты. Жылан аны эмнеге муунтуп жатканын сурады.

– Күнөөсүз адамды орго салганың үчүн, – деп жооп берди лама. – Аны кое берсең, жылан да сага тийбейт.

«Бала өлүп калса керек», – деп ойлонуп хан, орду ачтырды. Караса, Банга семирип алыптыр. Хан сүйүнүп кетти. Баланы көе берди. Баалуу таштарынын үстүнө адамдарды сактап калганы үчүн өзү да кошуп берди. А жылан болсо ханды кое берди. Банга үйүнө кайтып келди. Ошентип алар бактылуу жана бай жашап калышыптыр.

ЖЕТИ БИР ТҮҮГАН

Кытай жомогу

Илгери өткөн заманда уч-кыйыры жок деңиздин жээгинде бир айыл бар экен. Ал айылда бир абышка жети баласы менен жашачу экен. Балдары баары тең бекем, сулуу балдар болуп чыгышат. Улуусун Чжуанши – Чексиз Күч деп аташчу, экинчисин Гуафэе – Шамал Үйлөгүч, үчүнчүсүн Теханң – Темир Бала, төртүнчүсүн – Бупажэ – Ысык Тоотпос, бешинчисин Гаотуй – Узун Бут, алтынчысын Данзяо – Чоң Таман, жетинчисин Дакоу – Чоң Ооз деп аташчу.

Бир жолу абышка балдарына айтат:

– Биздин айыл жакшы эмес жерде турат. Батышка карасаң – бийик тоолор, чыгышка кайрылсаң – бүтпөгөн деңиз. Короодон чыкпай койсоң да болот! Тоолор менен деңизди жылдырсаңар боло.

Балдары макул болушту. Ар тарапка кетишти. Абышка бир аз күтүп, анан сыртка чыкты. Караса: тоолор да, деңиз да көрүнбөйт, төрт тарабы тең тегиз талаа. Кара топурак жер жалтырайт – катуу да эмес, жумшак да эмес, суучул да эмес, кургак да эмес.

Мындай жерди калтырган болбойт деп, эгин эгип коюуну чечишет.

Балдары талаа айдап киришти. Бат эле ал түз жерде эгин көтөрүлдү – көзүң кубангандай болуп калды. Буудай бышканы калды, таруу көктү тирейт, жалтырап турушат. Абышка балдарына кошулуп карап алып көзү кубанат. Алар бул жакшылык аларга жамандык алып келерин билишкен жок.

Жагымдуу чөлкөм жөнүндө кабар императорго да жетти. Ал өз кишилерин казынага эгинди бир талын калтырбай алып келүүгө жумшады.

Кайгырган абышка балдарына:

– Балдарым, эми жакшы күн көрбөй калдык го, –

деди. – Башкаруучунун алкымы түбү жок кудуктай эле. Канча эгин куйсаң да толбойт. Эгер баш ийип берсек – өмүр бою анын малайы болуп жүрүп өтөбүз.

Жети уулу тең жинденип атасына:

– Коркпо, ата, биз чындыкты табабыз. Борбор шаарга императордун өзүнө барабыз. – дешет.

Бир туугандар шаардын дубалдарына жакындаганда эле аскер башчылары аларды көрдү. Коркуп кетип, дарбазаны жаап алууга шашылышты. Темир кулпуларды илип киришти. Өздөрү болсо мунарага жашынышты.

Эң улуу Чексиз Күч кыйкырып кирди:

– Ачкыла дарбазаны, биз борборго башкаруучуга чындык издеп баратабыз!

Аскер башчылары жооп беришет:

– Сен кайдан көрдүң, жөнөкөй эле дыйкан башкаруучуга киргенин!

Улуу баланын жини келди. Дарбазаны түрттү эле, ага кошулуп мунаралар да кулап калды. Чаң көтөрүлдү асманга. Ошентип аскер башчылары кыш астында калышты.

Бир туугандар шаарга киришти, ак сарайдын дарбазасына жакындашты. Алар да жабык экен: кичине да жыртыгы жок экен. Бул жерден экинчи бала, Шамал Үйлөгүч улуусуна кайрылды:

– Кичине эс ал, а мен кыйкырып көрөйүн.

Мойнун созуп кыйкырып кирди:

– Ачкыла дарбазаны, биз башкаруучубузга чындык сураганы келдик!

Канча кыйкырса да эч ким жооп берген жок. Жини келип, оозуна жел толтуруп туруп үйлөп кирди дейсиң! Бороон келгендей эле болду: дарбазалар шалактап, ажыдаардын элестери көшө тургузулган таш дубалдар солкулдады – бир заматта баары кулап түштү. Сарай ки-

шилери менен аскер башчылары коркуп кетишти. Жети бир тууган болсо императордун отурган жерине жакындап келишти – эч ким жолун тоспуду. Бул жерден үчүнчү бир тууган, Темир Бала экинчисине кайрылды:

– Эс ал, байке, мен барып император менен сүйлөшүп келейин.

Айтып коюп башкаруучунун бөлмөсүнө жөнөдү. Коркуп кеткен император саргайып чыгып, кыйкырды:

– Батыраак анын башын алгыла.

А Темир Бала күлүп жооп берет:

– Урматтуум, сен биринчи менин колдорум кандай экенин көрсөң!

Колун көрсөтөйүн деди эле, түз эле жалтыраган кылычка урунду. Шаңгырап кетти. От чачырады. Кылыч беш бөлүккө бөлүндү. Коркконунан император тагынан кулап түшүп кала жаздады. Кол алдындагылар аны тургузганга шашып, бөлмөдөн алып кетишти. Император бир туугандарды өлтүрө албасына көзү жетти. Аларды өрттөгүлө деп буйруду.

От болуп күйгөн шарларды аскер башчылары тоголотушту. Алар абдан көп эле. Түтүн каптап балдарга шарлар жакындап калды.

Эми төртүнчү бала, Ысык Тоотпос айтат дейт:

– Эс алып тургула, бир туугандарым, мен эле жалгыз чыгайын буга! – деп.

От күйгөн шарды буту менен тосуп, күлкүсү келе:

– Муздак го, дагы от жага түшпөйбү! – деди.

Эми император чоң армия топтоп жети бир тууганды деңизге чөктүргүлө деди. Анда бешинчи бир тууган, Узун Бут:

– Коркпогула, мен көптөн бери деңизге түшө элек элем!

Бир аттады, эки аттады, түз эле көк деңизге кирди. А суу болсо анын тизесине да жеткен жок:

– Эмне мынча тайыз! Кирине да албайсың! Балык кармасамбы?

Эки колдоп деңизден балык кармай баштады. Кармап жээкке ыргытат. Кара, ак, кичине жана чоң балыктар – баарын кармады. Бир кичине тоо болуп калды.

Бир туугандары аны күтө берип тажашты. Алтынчы бала, Чоң Таман барып чакырып келейин деди.

Чоң Таман бир аттап, деңиз жээгине жетип келди. Байкесине айтат дейт:

– Эмнеге келгенибизди унутуп калгансың го, балык кармап отуруп алсаң!

Чоң Ооз алтынчы бир тууганы айтып бүткөнчө эле:

– Император бизди уккусу келбейт экен. А эгер биз менен сүйлөшсө – анда башкаруучу болбой калат – деди.

Анан бир туугандарынан сурабастан эле, деңиз суусунун баарын бир ууртап жутуп алды. Артын карап, оозун ачты. Деңиз толкундары түз эле ак сарайга агылып, дубалдарды кулатып, ал толкундарда император өз кол алдындагылары менен кошо чөгүп кетиптир дешет.

КҮМҮРАДАГЫ КИШИ

Япон жомогу

Илгери бир кыштакта Таро аттуу жаш жигит жашаган экен. Ал аябагандай жалкоо эле. Анан дагы көп нерсеге кызыкчу. Таңдан баштап көчө кыдырып, туш тарабына карай берчү экен. Мына жаңы чатыр чыгарып жатышат, тигинде челек оңдоп жатышат, а мына ит мышыкты кууп жөнөдү. Мышык бакта отурат, А Таро болсо күтүп турат, качан эми мышык менен ит элдешет деп.

Күз да келди. Айылдын бардык жигиттери эгин оруп, жыйып жатышты. Бир гана Таро айыл аралап эч нерсе болбогондой жүрө берди. Бир жерде жолдун четинде чопо кумура жатканын көрөт.

– О-о, алыс барсаң – көп табасың, – деп сүйүндү Таро. – Бүтүн да экен, жаракасы жок. Эмне бар ичинде шылдыраткан? Балким, талаа чычканы кирип алгандыр.

Таро кумуранын ичин карады. Чычкан эмес экен. Кескелдирик да эмес, бака да эмес, кичинекей киши экен ал. Башы кенедей, өзү болсо, бутуна турса, буурчактан да чоң эмес. Таң калыштуу! Таронун таң калгандан араба аты менен батып кеткидей болуп оозу ачылып калды.

Кичине киши ичке үн менен:

– Саламатпы Таро! Мына эми жолуктук. Айылдын жигиттеринен мага сен гана жагасың. Башкаларын жаман көрөм! Мени үйүңө жашаганга алчы.

– Эмне экен, алам, алаксып көрөйүнчү, – деп жооп берет Таро.

Үйдөн ал кичине кишини эки бармагы менен аяр алып, бөлмөнүн ортосуна отургузду. Жалана баштаган мышыкты сыртка кубалап чыкты.

Таро кумура кишиси менен күн бою ойноду. Жыгач чыныга отургузуп алып чакадагы сууга сүздүрдү. Арабача жасап, ага чычканды байлап койду. Чычкан

чуркап-чуркап тажаганда арабачаны тоголотуп ийинине кире качты.

Таро күлүп жатты, бирок кечинде тажап кетти. Бир иш менен копкө алектенип көнгөн эмес да.

Эртеси Таро дагы көчө таптады. Күн батып баратканда гана кумура кишисин эстеди. Таро үйүнө кайтып келсе, узун чоң эле киши колу-бутун чоюп жерде жатат. Ким болду экен бул? Таро караса, өңү тааныштай. Кумура кишиси турбайбы бул!

– Мына таң калыштуу! Бир күндө эле кантип өсүп кеттиң? – деп сурады Таро. – Кечээ эле чычкандан да кичине элең, азыр менден да чоң болуп кетипсиң.

– Досум, баары сенин аракетин менен, сенин кам көрүүң менен, – деп жооп берет ал. – Мен жөн жерден сени миңдин ичинен тандап алган жокмун да. Сен көп көчө таптасаң, мен мындан да чоңоюм.

Таро өмүрүндө биринчи жолу ойлонуп калды: бул эмне деген сөздөр? – деп. А кумура кишиси өзүн коноктой эмес, үй ээсиндей сезет. Тигини алып кел, батыраак муну бер дейт.

Эртеси Таро үйдөн мурункудан да эрте кетти. Чынын айтканда, өз коногунан качып кетти. Жумушу жок кечке кыштак аралады. Кечинде келип эшикти ачты. Үйгө киргенге болбой калыптыр. Коногу ушундай чоңоюптур, үйгө жалгыз өзү батпай калыптыр.

– Үй салдык деп коюшат, айылдык акмактар, – деп сүйлөнөт кумура кишиси. – Бурула албайсың. Очокту да үйдүн ортосуна салыптыр, бутум кирип кетип атат. Отундар ысык да!

Таро ошентип сыртта жатып калды. Таң агарганда короодон чыгып кетти. Дагы эле жумушу жок тентип жүрдү. Кудуктун жанында кошуналар кимдин баласы мушташ башталганына күнөөлүү деп талаша баштады. Кантип укпай коесуң!

Кеч киргенде гана үйүнө кайтып келген Таро түшүнө албай таң калат, эмне деген семиз отундар терезе-эшиктен чыгып калган? Жакшылап караса, бул коногунун колу-буту тура. Коногу дөөгө айланыптыр. Чатырды да кулаткыдай болуп чоңоюптур ал. Таро түнү менен ойлонуп чыкты, кантип кутулуу керек мындан деп – бирок эч нерсе ойлоп таба албады.

Таң эрте ага кошунасы келип:

– Балам ооруп калды. Мен карымын, жалгыз жумуш кыла албайм. Талаадан эгин жыйнаганга жардам берчи, – деп суранды.

Таронун жумуш кылгысы келбесе да, жок дегенден уялды. Колуна орок алып, абышкага жардам бергени жөнөдү. Кечинде кошунасы:

– Ырахмат, жардам бергениңе. Мына эмгегиң үчүн ал, – деп ага бир аз акча берди.

Таро өмүрүндө биринчи жолу акча иштеп тапты. Колунда турган акчага жүрөгү жылып жатты. Үйүнө кайтты. Караса, коногунун колу-буту көрүнбөйт. Коногу үйдө аюуга окшоп ооналактап жатыптыр. Таро эшикти катуураак бекитип, дагы эшикке уктоого жатты.

Эртеси дагы кошунасына жардам берүүгө жөнөдү. Үйүнө кеч келди, а коногу эки эсе кичирейип калыптыр. Бурчта жинденип отурат. Үйү кенен болуп жакшы көрүндү. Жумуштан кийин чай ичкенге мүмкүн болуп калыптыр.

А коногу болсо:

– Мен сени башкача ойлогом, Таро! Башына конгон чымынды айдабаган жалкоо адам экен деп ойлогом. Эми эки күн дагы жүрө турсаң, мен тоодой болуп чоңоет элем, булутка жетет болчумун. Эмне орогунду колуна алдың? Мени өлтүрөйүн деп жатасыңбы?

«Э-э, – деди Таро, – мына кеп кайда! Эми эртең мени эч ким кууп жетпегендей болуп иштебесем».

Эртеси кечинде Кумура кишиси кайра буурчактай болуп кичирейип калды.

– Суранам сенден, Таро-сан, – деди ал ичке үнү менен. – Мени кайра кумурага отургузуп, жолго таштап койчу. Башка жалкоо кожоюн издеп көрөйүн.

Таро анын айтканын кылды.

Айылдагы кары адамдар айтышты: балким, бул жалкоолуктун өзү Кумура кишисинин кейпинде келгендир. Аны ким таап алганын эч ким билбейт. Балким, азыр дагы Кумура кишиси жол жээгинде жаңы кожоюн күтүп жаткандыр.

ТҮРНАНЫН КАНАТТАРЫ

Япон жомогу

Илгери-илгери бир тоө этегиндеги айылда абышка-кемпир жашаптыр. Алардын баласы жок экен. Бир жолу кыштын кечинде абышка токойго барат. Бир кучак отун чогултуп алып, аркасына көтөрүп тоодон түшүп келатса, аянычтуу үн угулат. Караса, турна торго түшүп калыптыр. Жардам сурап жатыптыр.

– Ай, бечарам! Кичине чыда... Азыр жардам берем, – дейт абышка.

Кушту бошотуп алды. Ал учуп жөнөдү. Учуп баратып кубанып үн чыгарды.

Кеч кирди. Абышка-кемпир тамакка отурушту. Кимдир-бирөө акырын эшик какты. Абышка ачты. Караса: сыртта карга көмүлгөн кыз турат.

– Тоодон адашып кеттим, жол да көрүнбөйт, – дейт кыз.

Абышка кызды колунан алып, оттун жанына алып барды:

– Отур, жылын да биз менен тамак ооз тий.

Үчөө тамактанышты. Абышка-кемпир кыздын сулуу жана жароокер экенин көрүштү. Ал кемпирге жардам бере баштады, анан:

– Келиңиз, чоң апа, аркаңызды, ийниңизди ушалап берейинби?

– Чоң ырахмат, кызым. А сенин атың ким?

– О-Цуру.

– О-Цуру. Турна. Атың жакшы тура, – деди кемпир. Күйөөсүнө кыз жагып калды мага деди. Аны менен ажырагысы келбей жатканын айтты.

Эртеси О-Цуру жолго камына баштады, а абышка-кемпир ага:

– Биздин балдарыбыз жок, Турна. Биз менен калсаңчы, – дешти.

– Менин да эч кимим жок, жакшы болот эле. Бул жакшылыгыңарга мен силерге мыкты кездеме токуп берейин. Бирок бир нерсени суранамын. Мен токуп жаткан бөлмөгө кирбеңиздер. Мен жумуш кылып жатканда караганды жактырбайм, – дейт кыз.

Кыз жумушка киришти. Тиги бөлмөдөн: кирикара тон-тон-тон деген гана үн угулуп турду. Үчүнчү күн дегенде О-Цуру абышка-кемпирге оролгон ала-була кездеме алып чыгып берди. Карашса кызгылт талаада алтын турналар учуп баратат.

– Кандай кооз! – деп таң калат. – Көз тайгаланат!

Кездемени кармап көрсө: тыбыттан жумшак, канаттан жеңил. А абышка болсо кызды карап санаа тартты:

– Турнам ай, арыктап кетипсиң. Өңүңдү карачы. Экинчи мындай иштегенге уруксат бербейм.

Ошол кезде алыпсатар Гонта да келип калды. Ал айылдарды кыдырып, дыйкандардан кездеме сатып алуучу.

– Кана, чоң апа, сатыкка эмнең бар?

– Бул жолу бизде жакшыраак нерсе бар, урматтуу Гонта, – деп жооп берет кемпир. – Мына карачы. Муну биздин кызыбыз сокту, – деп Гонтанын алдына кызыл кездемени ача салды. Анда алтын турналар тирүү сымал учуп жүрөт.

Гонта дароо алтын акчадан бир ууч сууруп чыкты. Ал манаптарга мындай укмуштуу кездемени жүз эсе кымбат баага сатаарын түшүндү.

– Алтын тыйындар! Карагылачы, чыныгы алтын! – деп көргөн көздөрүнө ишенбеди абышка-кемпир. Алар биринчи жолу алтын көрүп жатышкан. Ошон үчүн Турна кызына ыраазычылыгын билдиришти.

Жаз да келди. Күн жылыды. Абышка-кемпирдин үйүнө күн сайын айылдын балдары топтолушат:

– Турна эжеке, бизге жомок айтып бериңизчи.

Аны тегеректеп отурушат балдар, а Турна болсо ар түрдүү укмуштуу куштар тууралуу айтып берет. Балдарга бул абдан жагат! Аларга Турна менен ойногон жакшы болчу.

Бирок бир жолу Гонта кайра пайда болду.

– Саламатсыңбы, чоң ата! Өткөндөгүдөй кездеме жокпу? Мага саткыла, мен алайын, – дейт.

– Жок андай, сураба дагы. Кызым О-Цуруга эми бөз соккон болбойт. Ал абдан чарчап калат экен. Ооруп калат деп корком.

Гонта болсо абышка-кемпирге бир баштык алтын берет. Анан абышка макул болбосо, башыңды алдырам деп коркутат. Үч күн убак берет. Абышка-кемпир кайгыра баштады. Муну башка бөлмөдө отурган О-Цуру угуп калды. Кездеме токуучу бөлмөгө барды да эшикти катуу жаап алды. Анан кирикара тон-тон-тон деген үн бат-бат угула баштады. Бир, эки, анан үч күн бою бул үн басылбады.

Гонта келди. Кездемени корсөтүүнү талап кылды.

– Жок, көрсөтүүгө болбойт. Турна ал токуп жатканда кирбегиле деген.

– Дагы эмне! А мен сурабай эле кирем! – деп Гонта абышка-кемпирди түртүп салып, эшикти чоң ачты.

– Ой, турна турат, ту-ту-турна! – деп коркуп кетти Гонта.

Абышка-кемпир кирсе чын эле чоң куш турат. Ал канаттарын керип алып, өзүнүн назик канаттарын тумшугу менен жулуп алып, аны кездемеге кошуп согуп жатыптыр. Абышка-кемпир эшикти жапканча шашты. А Гонта болсо качып жөнөдү.

Эртеси таң эрте балдар Турнаны издеп келишти. Бирок кездеме соккон бөлмөдө тынч болуп калыптыр. Абышка-кемпир коркуп кетишти. Эшикти ачышты. Эч

ким жок. Жерде эң кооз кездеме жатат. Тегерегинде турнанын канаттары чачылып жатат... Абышка-кемпир кызын чакыра баштады. Издеп-издеп, табышкан жок.

Балдар болсо короодон кыйкырып калышты:

– Чоң ата, чоң апа, бул жакка келгиле батыраак!

Абышка-кемпир чуркап чыгып карашты... Ах, бул турна турбайбы. Дал баягы турна. Оор учуп баратты! Үйдү тегерене учту.

– Турна, биздин Турна! – деп ыйлашты абышка-кемпир. Бул баягы сактап калган куш экенин түшүнүштү. – Турна, бизге кайтып кел, кайткын!

Бирок турна коштошуп жаткансып кыйкырып коюп, асмандан көрүнбөй калды. Абышка-кемпир көпкө күтүштү, а Турна болсо баары бир кайтып келген жок.

МАЗМУНУ

Чыгыш элдеринин жомоктору

Дыйкан менен помещик (Вьетнам жомогу)	3
Кемпир менен караптар (Индия жомогу)	11
Махиларопьядан чыккан токуучу (Индия жомогу)	19
Кайрымдуу келин (Кытай жомогу)	23
Акылдуу кыз (Кытай жомогу)	29
Дыйкандын кызынын эрдиги (Корей жомогу)	35
Ууланган курма (Корей жомогу)	39
Амандуу жигит (Монгол жомогу)	40
Жетишпеген элемент (Тай жомогу).	49
Булут (Тай жомогу)	57
Таш (Тибет жомогу).	60
Кум жана маймылдар (Тибет жомогу)	63
Саман калпак (Жапон жомогу)	65
Кимдин асыл байлыктары жакшыраак (Жапон жомогу) . . .	71
Жыгач устанын баласы (Индия жомогу)	75
Канайым-баклажан (Индия жомогу)	83
Төрт мүйүздүү кочкор (Индия жомогу)	90
Өз акылы менен (ашкабак-күйөө) (Индия жомогу)	95
Банга (Монгол жомогу)	100
Жети бир тууган (Кытай жомогу).	105
Кумурадагы киши (Япон жомогу)	113
Турнанын канаттары (Япон жомогу)	120

Г
Г
Г

Г
Г

Б
Г

К
К
Ж

ДУЙНӨ ЭЛДЕРИНИН ЖОМОКТОР

Буддизм Чыгышынын элдеринин жомоктору

Басманын директору *Б. Джаларова*
Сүрөтчүсү *Б. Жайчибеков, Ж. Касамытова*
Көркөм редактору *Ю. Ким*
Компьютердик калыптоочу *А. Арыкбаев*

245
Басууга 03.08.2017. кол коюлду. Кагаздын форматы 60x84 1/16
Түстүү ыкма. Көлөмү 8,0 накта басма табак. Нускасы 500 даана.

«Кутаалам» басмасында даярдалды. Бишкек ш., Горький көчөсү, 1.
www.kutaalam.kg, e-mail.: kutaalam2012@gmail.com
Тел.: + 996 (312) 534 863, 530 974

